

ԿԻԼԻԿԻԱ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԽՄԲԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻԻԹԻԻՈՆԱՆ

ՏԵՂԹՈՐ ՓԱՐԻՋԻ ԲԺՅԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԹԻԻ 4, ԴՈԿՏԵՐԻ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Թ. ՏԻՎԻԹԻԱՆ. ՎԵՋԻՐԽԱՆ, ԹԻԻ 20

4867

THE

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY

OF CALIFORNIA

BERKELEY

1932

1932

1932

1932

1932

Ուսուցի գրոց առաջին տպագրութիւնն եղած է 1762 ին , որոնց մեծ մասին մէջ , տղայոց ֆիզիքական դաստիարակութեան վրայ խօսած է :

« Եւստի Բան աղէկ ելած է Լւարքին ձեռքէն , կըսէ Ուսուս . բայց ամէն բան կգէշնայ մարդուս ձեռքը : Մարդս կպնդէ հող մը անուցանել՝ ուրիշ հողի մը անունդներով , ծառ մը՝ ուրիշ ծառի մը պտուղները տալու , կխառնէ և կշիտթէ կլիմաները , տարերքն ու եղանակները : Եւստի , ձիու և գերիին բնութիւնն ու տեսակը կիտխէ . ամէն բան տակնու վրայ կընէ . ամէն բանի ձևը կիտխէ . հրէշք ու տձեւութիւն կսիրէ . ինչ որ բնութիւնը կարգադրած ու շինած է , չուզեր որ նոյնը մնայ , մինչև անգամ մարդս . կուզէ որ ամէն բան իր կամացն , բմացն ու հաճոյիցն յարմարցնէ » :

Ուսուս այս սկզբամբ կանարգէ լուսաւորեալ կենաց շատ նորասիրութիւնները . կպօռայ թէ մարդս բարի և առողջ կծնի , բայց առած դաստիարակութիւնը զինքը չար և տկար կընէ . և կաւեցնէ թէ , ֆիզիքական դաստիարակութիւնը պէտքէ ըլլայ , ինչպէս որ է թայիլթիցի կամ Քարայիպ կոչուած վայրենի ժողովրդոց մէջ : Խիստ բարկութեամբ կըողորբէ , ձիգ գօտիներու , ֆասէայէ , Կուսէյէ , օրօրոցի դէմ , և այլն : Եւստի ամենայնիւ , իծնէ վատառողջ տղայոց վրայ բնաւ խըղձալ չունի . միշտ խստակեցութիւն կքարոզէ . « բնաւ վրաս չպիտի առնեմ , կըսէ , հիւանդոտ և տկար տղու մը դաստիարակութիւնը , մինչև անգամ 80 տարեկան ալ ապրի . չեմ ուզեր ունենալ այնպիսի աշակերտ մը , որ միշտ անօգուտ է , և պիտի ըլլայ , թէ իրեն և թէ ուրիշներուն . որ պիտի զբաղի միշտ ինքզինքը նայելու , և որուն մարմինը պիտի ֆլասէ հոգւոյն դաստիարակութեանն : Եւստի պիտի օգտիմ այնպիսւոյն ընդունայն տեղը խնամքներս տալով , եթէ ոչ կրկնել ընկերութեան կորուստն , և մէկու մը համար՝ երկու մարդէ զրկել : Թող ուրիշ մը , իմ այս պաշտօնս կատարէ . ես հաճութիւն տալէ ետքը , կգովեմ իր բարեսրտութիւնը . բայց իմ գործս չէ , չեմ ուզեր բնաւ , ապրիլ սովորեցնել անոր , որ միայն մեռնիլն արդիւնէ կերազէ » :

Եւստի Ուսուցի այս տողերն հոս դնելով , ըսել չենք ուզեր թէ մեր սկզբունքն ալ այս է , և կամ մեր միտքն է ազգայնոց ալ նոյնն ընդունել տալ . բնաւ երբէք . մեր միակ նպատակն է զգուշացնել Ուսուս յաճախ կարգացող Վաղղիագէտ ազգայինքն , և համոզել թէ որչափ հռչակաւոր և զիտնական ալ ըլլայ փիլիսոփայ մը , տակաւին պէտք է զիտնալ թէ գրածներուն շատն անընդունելի են :

Եւստի ամենայնիւ , պէտք չէ ուրանալ որ , եթէ Ուսուցի առաջին քայլերը ծուռ են , սակայն խիստ գովելի , պատուական և օգտա-

կար խրատներ գրած է տղայոց առողջութեան վերաբերեալ . մասնաւորապէս , մայրական կաթնտուութեան բարոյական և ֆիզիքական կարեւորութեան , կաթնտու կանանց կերակրոց տեսակին ու քանակութեան , տղայոց հազար ու մէկ ձայներուն նշանակութեան , յաճախ բաղանիք երթալու և լուացուելու անհրաժեշտ կարեւորութեան , գիւղերու մէջ բնակելու օգտակարութեան , և վերջապէս՝ կենաց առաջին տարիներն առողջաբանութեան կանոնաց համեմատ ապրիլն խիստ կարեւոր ըլլալուն վրայ :

Ուսուցի տողերը կարդալով կհասկցուի թէ ինչո՞ւ համար Վաղղիացի մայրերն այնքան կտիրէին Լիւլէ (Ուսուցի գրքին անունն է) , և անոր հեղինակին հետ տեսութիւն ընել կիսափաքէին , որուն նպատակն անշուշտ անձին հետ տեսութիւն ընելու առիթն ունենալ էր յաւէտ , քան թէ խրատներէն օգտիլ :

Ուսուցի՝ Վերթմեպէրկ իշխանին գրած նամակները կապացուցանեն թէ որչափ մեծ ազդեցութիւն և համաւա վաստկած էր տղայք դաստիարակելու մասին : Ինչպէս 1764 Սեպտեմբեր 6ին գրած նամակին ընթերցումը խիստ օգտակար է : Սոյն նամակը կհաստատէ թէ Ուսուս , Վաղղիացի փիլիսոփայն , միշտ հաւատարիմ իր սկզբանցը , մայրերն իրենց զաւակին , իրենց կենսատու կուրծքին ստեանց կաթովը մեծցնելն ամենուն գլխուն մէջ խօթելու համար , գիտէր Լիւլէի փափկութեան հետ , Լիւլէի խստութիւնն ըստ պատշաճի ընկերացնել :

Ինչպէս քիչ մը վերը յայտնեցինք թէ ինչ կմտածէր Ուսուս մայրական և օտար կանանց կաթնտուութեան , ասոնց սնունդին , ձիգ գօտիներուն , քուսէյի վրայ , և այլն : Եւս վերջիններուն վրայ շատ երկար խօսած է . զի խիստ կբարկանար տղաքներն օրօրոցէ սկսեալ գերութեամբ պահուելուն : « Եւսաւորեալ մարդը , կրտէ Ուսուս , Լիւլէ , Կապրի և Կիւսի գերութեան մէջ : Ծնելու օրը , զանի , ձիգ գօտիներու մէջ կփակեն , և մահուան օրն ալ պարտաւոր : քանի որ մարդու կերպարանք կկրէ , այսինքն կապրի , վատառողջ և վնասակար սովորութեամբ կտանջուի : Եւրաթին մանկանց ոտքերն ու ձեռքերն պէտք է անդադար երկնցնել ու շարժել , որովհետեւ ինն ամիս մօրն արգանդին մէջ կծիկի նման ժողովուած մնացած են : Օւսոնք կերու կընցնեն , իրաւ է , բայց շարժիլն արդիւնելով : Ծնողք կարծես թէ կվախեն , զաւկնուն ապրելու նշանները տեսնելու : Եւսպէս որ մարմն յոյն ներքին մասանց շարժումն , որ միշտ աւելնալու վրայ է , մեծ արգելք կունենայ , մարմինն անշարժ մնալով : Եւրդ՝ մանուկն անդադար կդնդէ ունայն տեղը , որով օր ըստ օրէ ուժէ իյնալով , կտկարանայ :

Նոնողք , մանաւանդ մայրերը , չեն գիտեր որ զաւկներնին աւելի պահաս սեղմուած էին իրենց արդանդին՝ քան թէ այն ձիգ գօտիներուն մէջ : Չեմ գիտեր , կըսէ , նոյն ինքն Ուոլսո , թէ ի՞նչ կշահին արեւու լոյս տեսնելով : Անթաղրեն թէ տղաքներն իրենց շարժման մէջ ազատ թողնով , կրնան զէշ ձեւեր անուել և ոտք կամ ձեռք ծռել կամ ծռմուկել : Եւս այնպիսի սխալ ու ծռու դատողութիւն մ'է , մեր սխալ իմաստութեան , և մինչև ցարդ ալ անպացուցանելի մնացած է : Չիգ գօտիներու սովորութիւն չունեցող շատ ազգաց միլիոնաւոր տղայոց մէջ և ոչ մէկ խեղանդամ (սախաթ) մը կտեսնուի . որովհետև տղաքներն իրենց փափուկ հասակին մէջ դեռ այն ուժը չունին որ վնասակար ըլլայ նոցա անդամոց . և երբ պատահամա կարգէ դուրս շարժում մ'ընեն , ցաւն անմիջապէս իմաց կուտայ նոյն դիրքը փոխելու :

Բարեբաղդաբար և ոչ մէկ երկրի մը մէջ , ոչ շանց և ոչ կատուներու ձագերը ձիգ գօտիներու (ֆասկեայ) մէջ անուելու սովորութիւնը մտած է . այսու ամենայնիւ , ո՞ր տեսած ունի , այս պատճառաւ , սախաթ կատու կամ շուն : Արսուի թէ տղաքն աւելի ծանր են . այս ճիշտ է . բայց համեմատաբար աւելի տկար են : Տղայք , որք հազիւ կրնան շարժիլ , ի՞նչպէս կուզես որ սախաթն . եթէ զանոնք կունակի վրայ երկնցիս , ամենքն ալ Բասալէի նման առանց դառնալու կարող ըլլալու պիտի մեռնին " :

Բնթերցողք կրնան մեզ հետ խոստովանիլ թէ որչափ օրինաւոր և օգտակար են Ուոլսոյի այս տողերն . և մանաւանդ կապագուցանեն թէ ի՞նչ է Ուոլսոյի սկզբունքն յաղագս ֆիզիքական դաստիարակութեան մանկանց : Բայց ըստ Եւոդէարանութեան՝ Ուոլսոյի զրութեան մէջ շատ սխալներ կան , զի մարդս ոչ անասուն է , և ոչ տըղան , անանոյ ձագ . ծնած օրէն ընկերական , այսինքն՝ ընկերութեամբ ապրելու է . ընկերութիւնը նախ զանի պիտի խնամէ , ինչպէս և ինքն ալ մեծնալէն ետքը , նոյն պարտքը պիտի վճարէ իր նմանին : Հան և կատուի ձագերը մեծ գէշութիւն պիտի իմանային , եթէ իրենք ալ նորածին մանկան նման խնամքներով մեծնային , ինչպէս որ նորածին մանկունք ալ պիտի մեռնէին առանց այս խնամոց : Բնութիւնն , անասնոց համար այնպիսի պայմաններ կ'պարտաստէ , որոնց վնասը կ'ապահովուին , որովհետև նոքա անկարող են իրենց պէտք եղածն ընելու : Իրաւ է որ գինին անասնոց կ'վնասէ . բայց մարդոց համար կենսատու ըմպելիք մ'է . սակայն ոչ թէ մեր ազգայնոց շատերուն , ունի էրէկոյ , շուկային դարչին հոգնաւ և անիւն , խելութեան , մեխանիկական և սրբիլ տեսիլ զբոսարկելներու մէջ Բոնտաուր գաւառներով վրայէ վրայ , գինեւոր

լէ՛ք , և առե՛լի իմաքնան նման :

Եթէ ընտելութիւնն , ինչպէս կըսէ Ռուսո , ոգեւորէ կամ խմորեալ բան մ'ըստեղծած չէ , բայց և այնպէս մարդուս խելք և իմացականութիւն տուած է , իր առողջութեանն ու բարւոքկեցութեանը համար ամէն բան հնարելով ըստ պատշաճի գործածելու : Եթէ ճշմարիտ ըլլար Ռուսոյի այս կարծիքը , մարդս պէտք էր ուտել փշրած ցորենն իբրեւ հաց , և խմել խաղողին ջուրն իբրեւ գինի : Հաց և գինի , փնասակար փափկութիւններ պիտի ըլլային ըստ Ռուսոյի , որ նոյն ինքն Վաղղիոյ հռչակաւոր Սօնֆոնանսի , բանաստեղծական գիւղին մէջ , ամէն կեանքաւորի ատեն , պարտքի գինիին ամէնէն ընտիրը կ'սմէր . . . :

Բայց ինչ որ ալ ըլլայ Ռուսոյի դրութիւնն , անուրանալի է թէ շատ օգտակար ճշմարտութիւններ թողուց իր և շատ ազգի մէջ :

“Շեմ գիտեր , կըսէ Տիկին տը Սթաէլ , թէ Ռուսոյի դրութեան համեմատ պիտի մեծցնեմ զաւակս” :

Մենք այս չափի հարցնենք , և կուզենք որ մեր ազգայինքն ալ նոյն հարցումը չընեն . — մենք պիտի հետեւինք Ռուսոյի այն խրատներուն , որք առողջաբանութեան օրինաց համեմատ են . մենք՝ մեզ պէտք եղածն առնելով , մնացածներն իբրեւ պատմութիւն կ'կարդանք : Մեր նպատակն ալ , տղայոց ֆիզիքական դաստիարակութեան վերաբերեալ կանոններն ազգայնօց հաղորդել ըլլալով , բոլոր պէտք եղածները յառաջ պիտի բերենք , այս բարձր խնդրոյն վրայ գրող հեղինակաց գործերն աչքէ անցնելէ ետքն , ինչպէս որ ըրինք մինչև ցարդ :

ՉՈՐՐՈՐԴ

Վերսիւն Հիֆլանտի* :

Վերմանիոյ մէջ , տղայոց ֆիզիքական դաստիարակութեան վրայ առաջին անգամ խորհողն ու գրողն եղած է Հիւֆլանտ Վերմանացի բժիշկն , որ հռչակաւոր և աշխարհածանօթ է ոչ միայն Կաղանդոն , այլ և Երոսն — երկու թանկագին յատկութիւններ՝ որոնք դժբաղդաբար շատ քիչ անգամ մէկ տեղ կ'աւտահին :

Հետեւեալներն են , ահաւասիկ , Հիւֆլանտ Վերմանացի փիլիսոփայ առողջաբանին սկզբունքներն :

Ե. “Ծանալ գործարաններն աճեցնել . մանաւանդ անոնք , որոնցմէ կ'ախուսն ունին առողջութիւնն , ու ֆիզիքական և բարոյական

կենաց տեղութիւնը : Կրթել զանոնք օրինաւոր համեմատութեամբ , և կարելի եղածին չափ կատարելագործել : Եւս գործարաններն են ստամոքսը , թոքերը , սիրտն , երակներն և մորթը , ու նաև զգայարանքներն , որք են աչք , ականջը , և այլն : Թոքերուն առողջ ըլլալն ու առողջ մնալը , միշտ զով ու մարմնը օդ չնշեղէն կախումն ունի , միանգամայն երեք տեսակ կրթութիւններով , որք են խօտին , երգելն ու պտտելն : Եւս առողջ ստամոքսի տէր ըլլալու համար , միայն առողջ մենդարար և զիւրամարս կերակուրներ ուտելու է , և որոնք ըլլալու չեն ոչ այնչափ զրգոյիչ և ոչ ալ այնքան զանազան համեմունքներով (պահարեղէն) համեմած : Մորթին առողջութիւնը կհետեւի մաքրութենէ , յաճախ լուացուելէ , բաղնիք երթալէ , միշտ մաքուր օդի մէջ բնակելէ . անոր տաքութեան աստիճանն ալ ոչ շատ բարձր և ոչ ալ շատ ցուրտ ըլլալու է . վերջապէս մարմինը կրթելու է : Իսկ սիրտն ու երակներն իրենց կորովութիւնը կրնան պահել վերոյիշեալ միջոցներով . մասնաւորապէս յարմար մնունդով , մարմնական կրթութեամբ , և բոլոր ասոնք ըստ հասակի , սեռի և կլիմայի” :

Բ . “Պէտք է երկրորդել յաջորդաբար ֆիզիքական և բարոյական կարողութեանց աճումն : Եւս զիւր ըլլալու է որ կենսական զօրութիւնը միշտ միօրինակ մնայ . որովհետև գործարանաց գործողութեանց ներդաշնակաւորութիւնն ու հաւասարակշռութիւնն առողջութեան և կենաց հիմունքն են : Բաղանիքն ու մաքուր օդն ընկերանալով մարմնական կրթութեան , այս նպատակին համար գործածելիք ամէնէն ընտիր միջոցներն են” :

Գ . “Պէտք է , կարելի եղածին չափ , պակսեցնել հիւանդութեանց պատճառները . հետեւաբար վարժեցնել տղաքներն ամէն բանէ առաջ , պաղի և տաքի , և քիչ քիչ ալ թեթեւ անհանգստութեանց և հոգնութեանց” :

Դ . “Պէտք է հեռացնել և նախատեսել հիւանդութեանց բոլոր այն ներքին պատճառներն , որք կրնան ծնիլ շատ սխմող հագուստներէ , անմաքրութենէ , և ասոնց նման շատ տեսակ պատճառներէ” :

Ե . “Պէտք է սնուցանել նոյն ինքն կենսական զօրութիւնը : Սովորաբար մաքուր ու զով օդի մէջ ապրին այս պիտոյքն հոգալու ամէնէն ընտիր միջոցն է : Մանաւանդ սկզբանէ և անդր բնութեան առողջարար զօրութիւնները ծաւալել . որովհետև այս զօրութիւններն ամենահզօր աղբիւր են հիւանդութեանց պատճառներու աղբեցութիւնն ողնջացնելու : Եւս նպատակին կրնայ հասնուիլ , մարմինն բժշկական օգնութիւններէ և բժիշկներէ հեռի կենալ սովորեցնելով . ասի այնպիսի զգուշութիւն մ’է , և առանց որոյ այն աստիճան կվատ-

Թարանայ բնութիւնն , որ ալ այնուհետեւ բժշկուելու համար , միշտ ուրիշին օգնութեանը կկարօտի , և վերջապէս անկարող կըլլայ ինքզինքն ազատել միշտ գալու վրայ եղող բոլոր այն թեթեւ հիւանդութիւններէն ։

Օ . « Պէտք է զգուշանալ , տղայ հասակէ , սննդական ներքին չափազանցութենէ , և ապրիլ միշտ բարեխառնութեամբ , որ ապագային համար օրէնք մ'ըլլայ և անով կեանքը շուտ չմաշելով , տեղութիւնը ապահովուի » ։

Վերամանացի առողջաբան հռչակաւոր Հիւֆլանտի խիստ պատուական , բայց դժբաղդաբար դժուարաւ ի գործ դրուելիք այս անգին խրատները , կրնանք այսպէս համառօտել թէ , « Նշական դործարաններն այնպէս գործածել , որ ոչ զրգոյն չափազանց և ոչ ալ թուլան . միաժամանակ ալ խստակեցութեամբ պակսեցնել ։ Նորաբնութիւնը ընել որ տեղական ըլլայ . կենաց զօրութիւնները չափազանցօրէն չօգնեցնել այնպիսի հասակին (տղայութեան ատեն) , երբ որ կընտրէ իր տանը պէտք եղածներն , և կաշխատի զանի շինելու » : Այս բնական դիտողութիւնները խիստ առատ են Հիւֆլանտի գրութեանց մէջ . մոռցուած չէ , միանգամայն , ֆիզիքական և բարոյական երկու կենաց իրարու հետ ունեցած սերտ յարաբերութիւնները , հանգերձ մարդուս արժէքին մեծ զգացողութիւնովը ։

Պէտք ինչի առ երեւելի բժիշկին գործոյն մէջ այնպիսի բան մը կայ , որոյ համար իր ժամանակակիցները զանի Վերամանիոյ բժշկաց Նեստորն անուանած են , որ նկատելով մարդս , իր բոլոր մասամբը , կը բարձրացնէ զինքը , բարձրացնելով միանգամայն իր ուսմանց և ճգանց առարկայ եղողն ալ (մարդս) ։

Հիւֆլանտի գիրքը , տղայոց ֆիզիքական դաստիարակութեան վրայ մինչև այսօր դրուածներէն ընտիրն է ։ Իրաւ է որ Առողջաբանական դիտութեան օր ըստ օրէ ըրած յառաջագիմութեանց նայելով շատ սխալներ կգտնուին , սակայն իր մեծ սկզբունքը միշտ գովելի է և նոյնը պիտի մնայ , ինչպէս որ ըսած է բուն ինքն անմահ Հիւֆլանտ , Վերամանացի Առողջաբանը ։

Հիւֆլանտ սերտ բարեկամ էր կաթեղէն կերակրոց և Պիւթա-դորեան անունդի , և մեծ թշնամի գինիի սովորութեան , ինչպէս որ կուզէին Պլատոն և Էսք . « Այլ որ իր տղուն գինի չտար , կըսէ Հիւֆլանտ , ապագային համար տղուն երջանկութիւնը կապահովցնէ » ։

Արդարեւ բոլոր ասոնք չափազանցութիւններ են , զորս չընդունիր Առողջաբանութիւնն ։ Այս ըսելով չենք կրնար ուրանալ Հիւֆլանտի պատուական խրատները , զորս հետզհետէ պիտի հաղորդենք ազգայնոց ։

Հիւֆլանտի դրութիւնն, ոչ Լօքի և ոչ Սօնթէյի դրութեանց կնմանի, և ոչ իսկ Վ. Վ. Սուսօյի: Հիւֆլանտ, իրմէ առաջ տղայոց ֆիզիքական դաստիարակութեան վըայ գրողներուն, այսինքն Սօնթէյի, Լօքի և Սուսօյի բոլոր գրածները կարդալով, անոնց ընտիր և օրինաւոր մասերն ընդունած է. բայց իր դրութիւնը կշռազանի, որովհետեւ Հիւֆլանտ ոչ միայն փիլիսոփայ էր, այլ և խիշիլ լըլալով, Լոողջաբան ըլլալու համար պէտք եղած կարեւոր գիտութիւնն զվըայ ունեցած հմտութիւններն իրեն առաջնորդ եղած են. որով Հիւֆլանտ չմոռցաւ, թէ մարդուս մարմինն երկու մասանց միաւորութիւն մ'է, ֆիզիքական և բարոյական. թէ մէկը միւսէն չզատուիր առանց վնասի, և թէ երկուքն ալ միատեղ աճելու, սնանկու և կրթուելու են:

Հոս հարկ կըլլայ կրկնել նաև, մեր պատուական Ղասասուն, Լոողջաբան Պուշառտային անգին խօսքը թէ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՆ Է ՓԻՋԻՔԸ ՅՕՒԻՆՈՐԸ *

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

Պրոֆէն Պրէտրիք Պրէտրիք:

Պրէտրիք Պրէտրիք, տղաքներ մեծցնելու դրութիւնը, Հիւֆլանտի դրութեան կնմանի. այս ալ Հիւֆլանտի նման բնութեան օրինաց հետեող, մեծ աղդեցութիւն ըրած է Վերմանիոյ մէջ, տղայոց ֆիզիքական դաստիարակութեան մասին:

Պրէտրիք որ ծնաւ 1782 թուականին, առաջնորդ և վարպետ ունեցաւ Հէնրի Բէսթալոնծի Օւկցէրցին, որուն անունը միշտ անմահ պիտի մնայ տղայոց առողջաբանութեան մասին. որովհետեւ Բէսթալոնծի, վեհանձն սրտով և մարդասիրական դիտաւորութեամբ, իր քսակով, Աեօհովի և յետոյ Իվէնտունի մէջ, համալսարան մը հաստատեց, աղբատ տղաքները թէ ֆիզիքապէս և թէ բարոյապէս դաստիարակելու:

Այս համալսարանին մէջ, որ երբեմն քաղաքական վըղովմանց ատեն շատ կանոնաւոր շարունակութիւն չունեցաւ, մարմնական աշխատութիւնները, մասնաւորապէս, երկրագործական աշխատութիւնքը, մտաւորական աշխատութեանց հետ ընկերացած էին: Պրէտրիք, այս առողջարար սկզբունքն ընդարձակեց, և Բէսթալոնծիի նման շատ աշխատեցաւ, տղայոց դաստիարակութեան մէջ բարոյականը ֆիզիքէն

* Տե՛ս Կիւլի. Դիւ 1. Էթ. 9:

չղատելու : Լ.յս դրութեամբ Յոնէօպէլ երկու կողմանէ բնութեան կմտենար : « Դաստիարակը , կրտէր , բնութեան առաջին առաջնորդն է » : Լ.յս խօսքն , որ իրմէ առաջ Հիւսկրատ , քիշկութեան մեր հայրն ըսած էր , * ճիշտ Յոնէօպէլին սկզբունքն է : Բժիշկք և Դաստիարակք արդարեւ երկուքն ալ մի և նոյն պաշտօնն ունին :

Յոնէօպէլ կուզէ , ինչպէս որ հիմն ալ է իր գրութեան , թէ տղայոց դաստիարակութիւնը շատ կանուխ սկսուի , գրեթէ ծնած օրէն , և դաստիարակն ալ մայրն ըլլայ , բայց տղայ մը ինչպէս դաստիարակելն ու մեծցնելը գիտցող մայրն . այնպէս որ կարող ըլլայ , ոչ միայն տղուն մարմինը ֆիզիքապէս աճեցնել , այլ միանգամայն ընդարձակել իմացական կարողութիւններն ալ :

Ծնած օրէն մինչև երեք տարեկան հասակին , որ « առաջին տղայութեան տաղանդն է » , պէտք է պատրաստել զտղան , մարմնով և մտքով աշխատելու , առանց մոռնալու թէ այս երկու , ֆիզիքական և իմացական աշխատութիւնները , տղուն կարողութեանց համեմատ ըլլալու են :

Յոնէօպէլ , Գերմանիոյ մէջ , տղաքները Բինտրու Կառթըն** մէջ մեծցնելու սկզբունքը տարածեց , ուր տղայք , արդարեւ , գրեթէ միշտ , կամ օդին և եղանակին ներածին չափ , տունէ դուրս բաց տեղ կառնուին դասերնին :

Յոնէօպէլն , հաստատած Բինտրու Կառթըններն ընդհանրապէս , չորս պարտէզներէ կբաղկանան , ոմանք ծաղիկներով և ոմանք միայն ուտելու կանաչեղէններով մշակելու : Լ.յս չորս պարտէզներն , խաւածեւ երկու մեծ ճամբաներով զատուած են , որոնց ամէն մէկն ալ , դարձեալ , աշակերտաց թուոյն համեմատ , փոքրիկ քառակուսիներու բաժնուած են . այնպէս որ ամէն աշակերտ , առանձինն իր պարտէզն ունի :

Յոնէօպէլն , այս Բինտրու Կառթընի մէջ կայ նաև , ծածկուած շուքի տակ ընդարձակ տեղ մը , ուր տղայք ամէն տեսակ մարմնական կրթութեան կվարժուին : Լ.յս ընդարձակ տեղին շուրջը կգտնուին փոքրիկ սենեակներ , առանց մէջ ընտանի անասուններ , պարտիզպանութեան և երկրագործութեան վերաբերեալ գործիքներ պահելու . միւս կողմն ալ մեծ սրահ մը կայ , ձմեռ ատեն կամ դէշ օդին հոն մարմնափորձութիւն ընելու . մէկ քանի ուրիշ սենեակներ ալ յատկապէս շինուած են , դասախօսութեան և սերտարանի համար :

* Médecus natura minister et interpres :

** Բինտրու Կառթըն , կնշանակէ դաստիարակ և բժիշկ :

Միայն 120 աշակերտի համար շինուած մէկ Վրինտըռ Կառթընի երկրի տարածութիւնն է 1,200 մեթրը, կամ 1,800 կանգուն, այսինքն մէկ աշակերտի համար 10 քառակուսի մեթրը, կամ 15 քառակուսի կանգուն տեղ :

Այսպիսի վարժատուններ, որչափ որբութիւններ, կամ Ռուէօպէլի լեզուաւ (Վերմաներէն) Վրինտըռ Կառթըններ, բացուած են երկու սեռի և ամէն վիճակէ եղող ընտանեաց զաւակացը համար, անխտրաբար, որոնցմէջ 3 տարուէն մինչև 7 տարեկան տղայք միայն կընդունուին : Իայց Ռուէօպէլէն ետև, այս տարիքի միջոցը փոխուելով, երկուքէն սկսեալ մինչև ութնի ելած է, և տղաքն ալ երեք աստիճանի են բաժնուած : Ընաջին աստիճանի կվերաբերին 6 էն մինչև 8 տարեկանիներն : Երկրորդիններն են, 4 էն մինչև 6ը . իսկ երրորդիններն են 2 էն մինչև 4ը :

Աշակերտք օրը միայն 4 ժամ կկենան Վրինտըռ Կառթընի մէջ, առաւօտեան ժամը 11 էն, և երեկոյեան 2 էն մինչև 4ը (ըստ Եւրոպացւոց) : Կամ թէ առաւօտեան ժամը 10 էն մինչև կէս օր, և երեկոյեան 3 էն մինչև 5ը : Տունէն դպրոց և դպրոցէն տուն, աշակերտք, մասնաւոր անտեսներով կերթեկեն : այնպէս որ վայրկեան մը առանց վերակացուի չեն մնար . զի 20 աշակերտի համար մէկ վերակացու յատկացեալ է :

Վրեթէ ծնած օրէ ի վեր սկսեալ դաստիարակութիւնն, օրինաւոր պիտոյից, բնական կամ ի ծնէ եղած դրդմանց և յարմարութեանց յարգը, ֆիզիքական և իմացական աշխոյժութեան միանգամայն կատարելագործութիւնն, ընկերութեանց հետ յարաբերութիւնները, զբաղմանց զանազանութիւնն, աշխատութեան ժամերու կարճ տևողութիւնը, փոխանակ վերացեալ և տեսական ուսմանց, գործնական փորձերն, և այլն, ասոնք են ահա Ռուէօպէլի դրութեան հիմունքը կամ սկզբունքն, որոյ հետեւեցան ոչ միայն փիլիսոփայից շատերն, այլ և մայրեր :

Երգն ալ այս դրութեան մէջ մեծ տեղի ունի, զի խիստ առողջաբանական է : Ամէն զբօսանքի ատեն, նուագարաններ կչալուին, ընկերութեամբ ու տղայոց ճաշակին և հասակին յարմար երգերով : «Այս դիտմամբ, կըսէ Ուոն, երաժշտութեան համար, «արհեստէ զատ ուրիշ բան մ'ալ է . . . : Ընուշ երգոց և նուագարանի ներդաշնակաւորութիւնը, շատ բարձր խորհրդածութիւններ, զգացողութիւններ, փափաքներ, ամէն տեսակ ներքին շարժումներն ծնելու հրաշալի գորութիւնն ունի, և որ ոչ մէկ ուրիշ բան մը կարող է զանոնք արթնցնել : Օգացողութեան, երևակայութեան և իմացականութեան

վրայ ունեցած ազդեցութիւնը կմեծնայ, երբ ընկերանան, մի և նոյն նպատակի ծառայող երկու ուրիշ միջոցներ ալ — Լեւոնի Բնութիւնը, ինչպէս որ է Ֆրեյզերի Վիստրոկաթընը կամ տղայոց պարտէզը, և խումբ մը տղայոց Բնութիւնը : Լյս անմեղ և մաքուր ձայներն, որք ի սրտէ կփառարանեն արարչութեան հրաշքներն և Վախախնամութեան բարեգործութիւններն, որք շատ անգամ, չափահասներու նման արտասուք կթափեն, տղայոց հոգւոյն մէջ բարոյական, վեհանձնական և կրօնական խորհուրդներու և շարժմանց բերրի աղբիւրներ կբանան :

Ֆրեյզերը, այնպիսի երկրի մը մէջ ծնելով, ուր երաժշտութիւնը խիստ առատօրէն իր գանձերը կսփռէ, չմոռցաւ մարդկային ընդթեան. բոլոր տարերց մէջ այս մեծ միջոցն, երաժշտութիւնը, որ գէշութեան դէմն առնելու, և աղէկութիւնն ընդհանրացնելու զօրութիւնն ունի :

Ֆրեյզերը գրութիւնը, Նաբոպսի, Ուիշկարտընի, Մառէն-հոլմ Պարոնուհէոյն, Ուոլքինի Տիկնոջ, և այլն, թելագրութեամբ և ջանիւք շատ յառաջ գնաց, որք իրենց հեղինակութիւններովն ու թարգմանութիւններովն, բոլոր Գերմանիոյ ծանօթացուցին : Ուոլքինի ըսածին նայելով, 1859 թուականին սկիզբը, 52 Վիստրոկաթըն Գերմանիոյ, 5 Լեւոնի, 5 ալ Վաղղիոյ, Օուիցէրի և Հոլանտայի մէջ կային : Լյս թուականին սոյն տեսակ դպրոցաց, Վիստրոկաթըններու, հիմնարկութիւններ, Լեւոնիոյ Միացեալ-Վահանգաց և Լեւոնի մէջ ալ ըլլալու վրայ էր : Յատուկ օրագիր մ'ալ հրատարակուիլ սկսած է, այն դպրոցաց թիւն օր ըստ օրէ աւելնալն և ըրած յառաջադիմութիւններն ամենուն ծանօթացնելու դիտմամբ :

Ֆրեյզերը գրութեան համեմատ տղայոց այս տեսակ դպրոցաց թէ բարոյական և թէ իմացական աղէկութիւնները մեկդի թողլով, յառաջ բերենք միայն առողջական օգուտներ. որոնց վրայ այսպէս կըսէ Ուոլքինի թէ, “ Լեւոնիութիւնը, տղաները դաստիարակելու ներկայ գրութեան, ամէնէն վերջին մտածմունքն է : Լեւ, ցած խոնաւ սրահներ, գէշ դիրք ունեցող, և անպատշաճ տեղուանք, զուրկ արևէ, թունաւորիչ և առողջութիւնը վնասող կազերով լեցուն, կամ շատ տաք և կամ շատ ցուրտ : Տղայոց նստելու տեղուանքը կամ շատ բարձր, կամ շատ ցած, հազուադէպ չափազանց նեղ, թոքերնին, ստամոքսնին և ուղեղնին չափազանց հոգնեցնող դիրքերու մէջ, չափազանց երկայն տեղութիւն ունեցող անշարժութիւն, շատ բաց, և աչքերն անհանգիստ ընող գոյներ : աչքերը չափազանց հոգնեցնող լոյս, թէ քանակութեամբ, թէ որակութեամբ և թէ ճառագայթից դիրքովն. ահա առողջական այսպիսի պայմաններ ունեցող դպ-

բոցաց մէջ կմեծնան շատ աղբաց տղաքներ , ինչպէս նաև շատ տու-
ներու մէջ : Ինչպէս որ վիճակագրութիւնը կտոյնեցնէ մեզ թէ , Օէն
մինչև 10 տարեկան ապրող տղայոց հարիւրին 39ը Սափոյի և Պէլ-
ճիգայի , 42ն Լնդղիոյ , 43ը Հոլանտայի , 48ը Իրուսիոյ և 50ը
Պափէկայի մէջ կմեռնին , որ ըսել է միջին հաշուով , հարիւրին
44ն , այսինքն ծնած տղայոց կէսը :

Իայց այս չէ ամէնը . զի եթէ վիճակագրութիւնը խօսէին , ա-
ռողջաբանութեան կանոնաց համեմատ չապրելէն յառաջ եկած , ան-
դարմանելի ստիպումները , հինցած հիւանդութիւններ , մահաօրիժ
հիւանդութեանց և կախաճառ ծերութեանց սերմերն , ևայլն , աւելի
տխուր պիտի ըլլային , ինչպէս որ են տղայոց հարիւրին որչափը մեռնիլը
սովորեցնող վիճակագրութիւնը :

Ինդհակառակն , Վոէօպէլի պարտեզին մէջ , ամէն բան , տը-
ղայոց առողջութիւնը խնամելու , պահպանելու և ուժովցնելու յարմար է :
Միշտ մաքուր , շարունակ բուսական կաղերով զովացեալ , տաքու-
թեան և պաղութեան միշտ մի և նոյն աստիճան ունեցող օդին մէջ
ապրիլ : Օքաղմանց փոփոխութիւն , որպէս զի ոչ մարմինն և ոչ
միտքն հոգնի . մարմնամարդական կրթութիւնը , խաղեր , պատիւ ,
հաճելի զգացողութիւնը , վերջապէս անդադար աշարժութիւն վերա-
կացուած . արդարև բոլոր ասոնք բաւական են առողջութիւնն անվը-
տանգ պահելու և շատ մը հիւանդութեանց առաջքն առնելու :

Երանելի :

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ*

ԵՒ

Լեռնադուռնի մարդու առողջութեանը վրայ ունեցած ազդեցութիւնը :

Լեռնադուռնի ըստ սովորութեանց , հիւանդութեանց , արհեստից ,
կենցաղի , սեռի , հասակաց և ժողովրդաց :

Երբ պիտի խօսինք և քննենք ոչ միայն մարմնական , այլ և
իմացական աշխատութեան ունեցած ազդեցութիւնը . խնդիր դժուա-
րին բայց խիստ օգտակար :

Լեռնադուռնի ըստ սովորութեանց :

Ղմարիտ է առածն , որ կըսէ թէ , սովորութիւնը երկրորդ բնու-
թիւն մ'է . այս սկզբան հետեւելով պէտք է որ մարմնական և իմա-
ցական աշխատութիւնն , ամէն մարդուն իր կարողութեանն ու սովո-

բութեանցն համեմատ ըլլայ : Այս կէտիս մէջ ալ չափազանցութիւնը փաստակար է , զի ընդդէմ ամէն տեսակ միջոցի , անկարելի է մարդ մը իր բնական յորմարութենէն և սահմանէն դուրս հանել :

Սակայն պէտք է խոստովանիլ թէ առանց յարատեւութեան և կամքի , շատերը մարմնական , իմացական և բարոյական կարողութիւններէ զրկուած են ծուլութեամբ :

Աշխարհիւն ըստ հիւանդութեանց :

Այն պիտիսինքր , որ ի ծնէ կամ ծնելէ ետքը , թէ մարմնական և թէ մտաւորական աշխատութեան անյարմարութիւն կունենան . այսպիսեաց համար յարատեւ ճիգ ու ջանք պէտք է այս վտանգաւոր վիճակը փոխելու . պէտք չէ թողուլ զանոնք առանց առաջնորդի իրենց ճամբանին ընելու , որուն ծայրը խորխորատ է :

Արեւդեամբ , սնունդի և մարմնական աշխատութեան պակասութեամբ տկար մարդիկ , իրենց կամքը կրկնելու են այսպիսի թշուառ կացութիւնէն ազատելու , համոզուելով միանգամայն թէ ծուլութիւնն է իրենց առաջին թշնամին :

Այս բաժնիս խիստ անհրաժեշտ է մանաւանդ թղթախի , սըռածայի , ինճիամէ պէնիի և ասոնց նման հիւանդութեանց յարմարութիւն ունեցողներուն : Արբ մարմինն այս տեսակ հիւանդութեամբ որ բոտ օրէ կտկարանայ , բժշկութեան ամէն տեսակ դեղերն անկարող են և կրկն . սակայն առողջաբանութիւնն որ կրնայ նախատեսել հետզհետէ յաջորդելիք վտանգները , առողջաբանութիւնը միայն կարող է անոնց առաջին տոնել , մանաւանդ երբ հսկող և հաստատ կամք մը իրեն ընկերանայ , չթողնելով , կրկին ձեռք ձգելն անկարելի եղող ժամանակին , ուսկից ետքն , ալ ամէն ճիգ ընդունայն է :

Ամէնէն ծանր ջղախիս հիւանդութեանց առաջին դեղն է մարմնամարզութիւնն : Այնպէս մարմնամարզութիւն և կանոնաւոր սնունդ բաւական են գիրութեան ամէն տեսակ վտանգաց առաջքն առնելու : Մէկի մէջ շաքար գտնուած հիւանդութեան ամէնէն ազդու դեղն ալ մարմնական աշխատութիւնն ու մորթային մաքրութիւնն է :

Ատեսէք , ընթերցողք , որ եթէ մեր բնական զրդումն կամ հակումը , շատ անգամ զմեզ աղէկ ճանապարհ կառաջնորդէ , սակայն շատ են խոտորմունքներն ալ , որոնց թիւը փորձով և քննութեամբ հեաղհետէ աւելնալու վրայ է :

Իմացական ծուլութիւն :

Աթէ մարմնական ծուլութիւնն յաղթելը շատ անգամ դժուար է , աւելի դժուար է մանաւանդ իմացական ծուլութիւնն յաղթելը :

և հետևաբար աւելի հզօր պէտք են ըլլալ միջոցները . զի իմացական ծուլութիւնն առաջին աստիճան է ապուշ ըլլալու :

Այսպիսի տխուր պարագայից մէջ , ծնողք պէտք է սկսին հսկել տղայոց փափուկ հասակէն . մօր մը փափուկութիւնը միայն կարող է , վայրկենական յարատե արժենութեամբ , ծոյլ ու ապուշ միտք մը արթնցնել : Մայր մը միայն կրնայ հնարել այնպիսի միջոցներ , որք կսարսեն բոլոր կազմուածքը , կարթնցնեն աղշացեալ ուղեղն . մայրական այսպիսի յարատե հսկողութեանց անհաւատալի հրաշքներն , բազմաթիւ օրինակներու վրայ տեսած ըլլալովս , կընամ վստահ ընել ձեզ :

Անշուշտ այնպիսի տխուր արարած մը տաղանդի վերածել չէ փնտռածնիս , այլ անկատար կազմուածքէ մը ծնունդ առնելիք ցաւալի հետեանաց առաջին առնել , որն որ արդէն շատ է :

Այն կինն , որ այսպիսի խնամքներ չենայեր , երկու անգամ մայր կըլլայ . արդարեւ ի՞նչ անպատում ուրախութիւն չզգար այն մայրն , երբ վատթարացեալ հոգիէ մը ազնիւ բնութիւն և բնական զգացողութիւն մը ծնել կուտայ , որով կպսակուին իր բոլոր տանջանքն ու հոգնութիւնները :

Աշխատութիւն ըստ արեւոյի :

Աշխուժութեան օրէնքն ու աշխատութեան կատարելագործութիւնը կթարգմանուին սա երկու բառերով , ԸՆՏԱՆԻՔ և ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ :

Կբացատրեմ ըսածս . — քննէ տեսածդ , բաղդատէ իր տիրոջը դաշտը մշակող գործաւորին աշխատութիւնը , բուն իսկ իր ստացուածքն եղող հողին վրայ գործող մշակին աշխատութեանը հետ . ի՞նչ անիութութիւն առաջինին , և ի՞նչ աշխուժութիւն երկրորդին վրայ : Այս կապացուցանէ թէ մարդիկ այնպիսի վիճակի հասնելու են , որ կարող ըլլան աշխատիլ իրենց համար , և իրենց ստացուածքն եղած հողին վրայ : Պէտք է սովորիլ թէ 89ի յեղափոխութենէ ծնունդ առած Գաղղիական օրէնքը , զաւակաց հաւասար ժառանգութիւն վճռելով , հասարակաց աշխատութեան շարժումը դարուս սկիզբէն ի վեր մեծ յառաջադիմութիւններ ըրաւ . « սոյն յեղափոխութեան ամենէն հրաշալի արդիւնքն եղաւ ստացուածքի հաւասար բաժանումն . երկիրը , անկից ի վեր , գիւղացւոց խնայութեան ամենէն մեծ և հարուստ մետուկն եղաւ և է . յարատե և ապահովեալ աշխատութեան վրայ հիմնեալ այս մեծ փոփոխութիւնն եղաւ առաջնորդ և աղբիւր քաղաքացւոց բարւոյրկեցութեան , հանգստութեան և հաւասարութեան »

Աշխարհաբան գերբան հետ անեցած յարաբերութիւնները :

Եթէ փորձով և անաչառ քննութեամբ կհաստատուի թէ , ստացուածքի տէր ըլլալու զգացողութիւնն , աշխատութեան սէրը կաւելցնէ , աւելի հաւանութեամբ պէտք է ընդունիլ ընդդէմ իմաստակութեանց , թէ գերբանը հարկայն աշխարհաբան գերագոյն զննաց լի է :

Երգարե շատերը գերիներ ունին խստութեամբ աշխատցնելու , խեղճ մարդիկը մեքենայի փոփոխելով , գործածել իրրե անասուն , մարդկութեան երկնային կնիքն ոչնչացնելով :

Օմեզ գերազանցեցնելու համար ինքնայօժարութիւն պէտք է . հնարելու , նորանոր գիւտեր ընելու , ըստ ամենայնի յառաջագիմելու համար , թեւերը մտքի առաջնորդութեամբ աշխատելու են . երբ միտքն առաջնորդ է մարմնական աշխատութեան , սոյն աշխատութեան սկըզբունքն է անկախութիւնն ու ազատութիւնն :

Ինչ ապագայ կրնաս յուսալ խեղճ գերիէ մը , զանի միշտ նոյնօրինակ աշխատութեան դատապարտելով , որով կմարես մարդկութեան ամենազնիւ զգացմանց հօրը :

Աշխարհաբան ըստ ինքնայն :

“ Զնդիկք՝ մարդուս յարմար և կատարեալ վիճակն անգործութիւնը կամ ծուլութիւնն համարելով , Գերագոյն Լալին մականուն տուած են Աշարփ բառը :

“ Սոյն քաղաքաց տաքութիւնը մարդուս ջիւղերը չափազանց գրողելով և թուլցնելով , հանգստութիւնը թանկագին և աշխատութիւնն անտանելի եղած է , որոյ աղագաւ , Եթէ , Զնդկաց օրէնսդիրը , զգացածին նման հետեւեցաւ , և դրաւ բոլոր Զնդիկներն կրաւորական վիճակի մը մէջ : Իսկ , կլիմային ծուլութենէն ծնունդ առած այս սկզբունքն , իր ուղածին նման մեկնելով , պատճառ եղաւ հազարաւոր գէշութեանց :

“ Երկրիս մշակութիւնը , մարդոց ամէնէն մեծ աշխատութիւնն է . որքան որ կլիմայ մը , իր բնակիչներն այս աշխատութենէն հեռի կենալ կստիպէ , այնքան աւելի պէտք է զանոնք դրդել կրօնքով և օրինօք : Ինչպէս , Զնդկաց օրէնքն , որ երկրի տէր ըլլալը միայն իշխանաց կյատկացնէ , ոչ միայն հասարակութեան երկրի տէր ըլլալու

փափաքը կմարէ , այլ կլիմային գէշ ազդեցութիւնը կաւելցնէ , այսինքն բնական ծուլութիւնը : Միանձնութիւնն ալ , մի և նոյն ցաւալի հետեանքն ունեցած է , ինչպէս նաև Արևելեան բոլոր տաք կլիմայից մէջ :

« Ատիոյ մէջ , կերիի թէ կրօնականաց , տէփիշնիրու թիւը կլիմային տաքութեան հետ կաւելնայ . Հնդկաստան ալ , որուն տաքութիւնը չափաւանց է , լի է անոնցմով . Արապիոյ մէջ ալ կտեսնուի այս տաքութիւնը :

« Ալիմային ծուլութեան յաղթելու , և անտի ծագած անհամար գէշութեանց առաջնն ասնելու համար , պէտք է որ օրէնքներն արգելուն առանց աշխատութեան ապրելու միջոցներն : » Մ. Ֆէլէս :

Մօնթէսքիէօյի այս պատուական տողերը ձեզ կարդալէն ետքը , պիտի ջանամ հաստատել և համոզել ձեզ , թէ ինչո՞ւ համար աշխատութեան այս հակակրօնութիւնը ծնունդ առած է բնեւային գաւառաց մէջ . Ինչ է սոյն գաւառաց ազդեցութիւնն , որով մարդիկ բնականաբար ննթակայ կըլլան ծուլութեան , յետոյ Մօնթէսքիէօյի կարծիքն ընդլայնելով , պիտի ջանամ համոզել թէ որչափ կարեւոր է այս խնդիրն , մարդկութեան ապագային և բարեկեցութեան :

Հետեւեալն է ահա , աշխատութեան պիտանաւորութեան բնադրենական օրէնքը , զորս կբարոզեմ միշտ Առողջաբանական դասերուս մէջ :

« Աշխատութեան պիտանաւորութիւնը հասարակածէն դէպի բնեւ կած » :

Մեր մարմնոյն բնական տաքութեան աստիճանը միշտ 37 0ի մօտ ճօճելով , երբ ցուրտ կամ բարեխառն կլիմայի մը մէջ բնակիրք , թշնամի մ'ունինք , որոյ դէմ պէտք է մաքառիլ անդադար . այս թըշնամին՝ կլիմային ցրտութիւնն է . այս անհրաժեշտ մաքառումն այնքան կդժուարի , որքան որ օդին տաքութեան աստիճանը վար ըլլայ :

Մարդս ցուրտին դէմ կգիմանայ կերակրով , զգեստով , յարմար բնակարանով և պէտք եղած ատեն արուեստական կրակով . Ուստի որքան որ մարդ մը ցուրտ կլիմայի մէջ բնակի , այնքան աւելի կըլլան իր պիտոյքն . նոյն համեմատութեամբ այնքան քիչ , որքան որ կլիմային տաքութեան աստիճանը , մարդուս մարմնոյն բնական տաքութեան աստիճանին մօտենայ :

() Դին տաքութեան աստիճանն է , ուրիմն , մարդոց հարստութեան առաջին նշանն , երկու հետեւալ մեծ պատճառներով . առաջին՝ քիչ ցընելով իր բոլոր ֆիզիքական պիտոյքները . զի կերակուր , բնական , հադուստ և տաքնալ ևայլն , որք ֆիզիքական պիտոյքներ են ,

բայց ասոնցմէ զատ ուրիշներ ալ կան : Արկորդէ՝ տաքութիւնը բուսեղէններու առաւել աճման աղբիւր ըլլալով , տաք կլիմայից բնակիչք աւելի առատ կունենան իրենց կատարելագործութեան պէտք եղած տարերքն . զի ուր որ կաճի բուսեղէն , հոն աւելի առատ է , մարդոց ամէնէն կարեւոր կաշն , թթուածինը , և աւելի պակաս , մարդոց վնասող կաշն , ածխային թթուն :

Ատենէք , Լ՛նթերցողք , Կաթախիւն և հարստախիւն , այս երկու բառերն , որչափ սերտ յարաբերութիւններ ունին իրարու հետ , որոնց վրայ առջի բերան , առանց քննութեան կղարմանանք :

Լռանց դժուարութեան կրնաք հասկնալ թէ , Ի՛նչպէս աշխատութիւնն այնքան անհրաժեշտ կըլլայ , որքան որ աւելի ցուրտ կլիմայի մէջ բնակի . ուսկից յայտնի կերևայ թէ հարաւոյ բնակիչք , հիւսիսային բնակիչներէն աւելի պակաս պիտոյից կարօտ ըլլալով , աւելի դիւրութեամբ ինքզինքնին դոհունակ կենաց կուտան աշխատութենէ հեռի կենալով :

Քննենք թէ Ի՛նչ աղբեցութիւն ունի ծովութիւնը մարդուս կենաց տեղութեան վրայ , որոյ համար յառաջ կրերեմ հետեւեալ վիճակագրութիւնը :

Տաթախեան՝ մահու օրինաց վրայ ունեցած աղբեցութիւնը :

Արեւոյ ճիւղ	Թիւ մահուան մարդոց
20 ⁰ էն մինչև 40 ⁰ լայնութեան մէջ	25 ին վրայ 1 .
40 ⁰ էն մինչև 60 ⁰ „ „	34 ին վրայ 1 .
60 ⁰ էն մինչև 70 ⁰ „ „	50 ին վրայ 1 .

Գաղիա .

Հիւսիսային սահմանք	44 ին վրայ 1 .
Հարաւային սահմանք	39 ին վրայ 1 .

Եւրոպայ .

Հիւսիսային	41 ին վրայ 1 .
Կեդրոնական	40 ին վրայ 1 .
Հարաւային	33 ին վրայ 1 .

Արեւելեան ասիայ .

Պոմպէ	20 ին վրայ 1 .
Կատըլուպ	27 ին վրայ 1 .
Հոովմայ վիճակք } Յունաստան Տաճկաստան	33 ին վրայ 1 .
Եւրոպի	34 ին վրայ 1 .

Վաղղեա (1781/ն)	29 ին վրայ	1
Վաղղեա (1836/ն)	43 ին վրայ	1
Եւրոպական Ուսում	44 ին վրայ	1
Իշխանտիա	55 ին վրայ	1
Լէքսիա	59 ին վրայ	1

Եւս վեճակագրութիւնը կ'այսնէ թէ, բաց ի մէկ քանի բացառութենէ, որքան որ կլիման տաք է, այնքան աւելի է մեռնողաց թիւը։ Սակայն, Բ'նթերցողք, ուրիշ վեճակագրութիւն մ'ալ կ'հաստատէ թէ, ցուրտ կամ բարեխառն կլիմայից մէջ մեռնողներուն մեծ պատճառն է աղքատութիւնն ու թշուառութիւնն, այսինքն օգին ցրտութեան դէմ դիմանալու պէտք եղած պիտոյից պակսութիւնն. այս կ'հաստատէ հետեւեալ թէ ցուրտ կամ բարեխառն կլիմայից յատուկ եղած թշուառութեան աղբիւրցութենէն աւելի զօրաւոր պատճառներ կան միջօրեական գաւառաց մէջ, որոնց վրայ խօսելէն առաջ, հարկ կտեսնեմ նախ յայսնել ձեւ թէ խոր ծերութիւնն աւելի հիւսիսային, քան թէ հարաւային գաւառաց մէջ կգտնուի, ինչպէս են հետեւեալ օրինակներն։

1. Լէքսիայի մէջ, ապրած է Ղէյմս Լօւանս, 140 տարեկան.
2. Իրլանտիոյ մէջ, Տըմիլնտ Ղաքուհին, 140 տարեկան, Լէքլըսթըն Ղաքուհին, 143 և Թոմլմաս Սոլէնջը, 146 տարեկան.
3. Ընգլոյ մէջ, Դոանսիս Քոնսիթ, 150 և Թոմլմաս Քառէյ, 152 տարեկան։

4. Կորվէկիոյ մէջ, Սըրկնկթըն Ղօզէվ 160 տարեկան։

Ուրիշ վեճակագրութիւն մ'ալ կսովեցնէ թէ, միայն Լ'ձձէռուս վեճակին մէջ, 150 ամուսինք, մինչև 80 տարի, այր և կին միատեղ ապրած են*։

Իսկ հարաւային գաւառի բնակչաց մէջ հազիւ մէկ քանի օրինակներ կրնանք գտնել մինչև 100 տարեկան ապրող։

Տաք երկիրներու մէջ մեռնողաց թիւն աւելցնող երկու մեծ պատճառներ կան. առաջինն է, կայնած կամ հոտած ջուրերէն ծնունդ առնող թունաւորիչ և տարափոխիկ հիւանդութիւն պատճառող. կազերուն աղբիւրցութիւնն, որ երկրին տաքութեան աստիճանն որքան բարձր ըլլայ աւելի վտանգաւոր է։ Երկրորդ պատճառն է, բւեռէն դէպ ի հասարակած աշխատութեան աստիճանաւոր նուաղումն, Որքան որ մարմնական աշխատութիւնն աշխոյժ է, այնքան ալ աւելի է կենաց

* Երանի այն զաւակաց, որք այսպիսի երկայնակեաց ծնողաց տէր եղած են. որբութիւնը միայն կրնայ զգալ այս վեճակը։

աշխուժութիւնն, որ է միակ և հաստատ միջոց հիւանդութեանց պատ-
ճառներէն ազատ մնալու :

Կտեսնէք, լ'նթերցողք, եթէ չեմ սխալիր, հաւանական փոր-
ձերով կարող եղայ հետեւեալ սկզբան արդարացի և ճշմարիտ ըլլալն
ապացուցանել . թէ՛

“Մարմնական քաղաքիւնը կնանկ ժանգիւն, որ աշխարհ-
կանցնէ” :

Հարաւանկել :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՈՒ ԲԱՂԴՆ

Գո՛ւմիտ իշխան սև աշխարհին, դարձեալ դո՛ւ . . .

Միշտ նոյնն իմ սիրտ, ո՛չ քեզ իղձ ո՛չ ալէլու :

Միշտ անյողդողդ դէմ հարուածողդ ու կտրիճ,

Տարաբէ՛ւ չե՞ ցարդ ինձ բաժինդ, խնու կարիճ :

Օրօրոցիս մօտ լըսեցի այդ մեծ դոյժ,

Օրօրոցիս մօտ հասաւ ինձ յերկնից ոյժ :

Տարագիր, բայց քեզ չքգրուիլ կոյր զննուոր,

Օր մ'իսկ աչքիդ դէմ պճնեւ յաղթ փառաւոր :

Եւ ուր որ զիս թողիր թշուառ խաչակիր,

Եւ ուր որ զիս հալածեցիր անձանձիր,

Բռէ, անդուծ, կրցա՛ր փշոտել այն ճամբան,

Ուր ցանդ քայլեցս ուղղընթաց լոյս մ'անբաժան :

Մինչ շիրմիս երգ շարուի չունիմ քեզն յաշտ,

Եթէ սիրոյս մընաս, խօսէ ուստի հաշտ :

Ոչ յադգութիւն ոչ նախատինք տամ փառքիդ,

Չեմ սիրոյդ չեմ ատելութեանդ համամիտ :

Գրէ դեռ արկած իմ վառվռուռն հասակին,

Յօղ՝ աչքիս, վիշտ՝ սրտիս վըճիռդ կըծուագին :

Հրէ զիս դաշտէ դաշտ, և պիղծ սուրդ իմ ընդդէմ,

Շուրջս ամեն կողմ սըմիններուդ լար դժխեմ :

Կերկի՛ արեամբ աղուխուց թաթ ճիւղ է ճիւղ,

Ես առիւծուց ճանկերու քով, փառք, անվիշտ :

Սև լըճին մէջ բացիր անդունդ ինձ քանի՛ . . .

Ես յովկիանէ քեզ ձայնեցի, — քաջ, արի՛ :

Եւ ո՛վ , գիտե՛ս , անիրաւ բաղդ , այս իմ զօր ,
Յաղթութեան պերճ գրօջն ինձ տըւող ձեռն հըզօր .

— Ղշմարտութեան ահեղագոյ ձայնն իվեր ,
Որոյ գէմ մոռնջ Ուլկիան , հնազանդ և աստղեր :

Պարկեանց մանդաղն իր շուրջն ի զուր միշտ ի ման ,
Ղշմարտութեան դէմ զէնընկէց և սատան .

Հերիք ուրեմն , ո՛վ բաղդ , բիւր ճիգդ ու քրտինք ,
Նոյնն իմ զէնքերս , — Եյս , Յոս , Սէր , Զանք և Երկինք :

Մէկդի խաւար , նախանձ՝ բաղդի զօրք երկու ,
Միշտ սիրտս անկեղծ . անէծք ձեզ ո՛չ ալէլու .
Ձեր գնտակին դէմ անթափանց այն Վաճան ,
Որոյ ընկեր Ղշմարտութեան գաւազան :

Դպտիս արդ , ո՛վ բաղդ ,

Դարձեալ ես ի գաղթ :

Մի կամքդ ընկճել զես ,

Ղանչէ զսէր սրտիս :

Դպտդ առ ի՛նչ , գիտեմ ,

Որ գէթ փառքդ երգեմ :

ՓԱՐԻՉ

ՆԵՐՍԷՍ Ս • ՄԷՋՊՈՒՐԵԱՆ :

ԱՐՈՒԵՍՏԻՅ ՀԻՄՆԱԳԻՐՆԵՐԸ*

Աշխարհայինն ու գիտականն
աշխարհն որբերն են :

ՓԸ Ասլանդի :

Ղօղեա Վէկվուտի վարքն ալ , (որոյ կպարտաւորի Անգղիա Սթա-
ֆօրտչայրի մէջ ունեցած խեցեղէն անօթոց դործատուններն ,) աղդու
օրինակ մ'է ապացուցանելու թէ , որ և է քաղաքի մը մէջ , արուես-
տից պարագող հանձարներու աշխատութիւնն ինչ մեծ ազդեցութիւն
ունի նոյն քաղաքաց հարստութեան : Անգղիա , Եւրոպական աղգաց
արհեստից մէջ ըրած յառաջագիմութեանը հասած չէր , մինչև 1750
թուականն . իր աշխարհագրական դիրքը , նոյն միջոցին Իտալիոյ ,
Գաղղիոյ և Գերմանիոյ մէջ եղածին ու ըլլալիքին վրայ անտեղեակ
թողելուն : Անգղիոյ մէջ առաջին անգամ խեցեղէն անօթ շինողներն
եղան , հոն արքայազն երկու Հոլանտացիներ , որք 16րդ դարուն ,

* Տես թիւ 3 . Երես 120—127 :

Ստորին—Վահանգաց մէջ Վոռվել գալով, Բելլեֆ անօթ և կղմիտը շինել սկսան : Բիւ մը ետքը, 1688 ին, Լլէռ անուամբ երկու եղբարք, Վուռէնպէրկը թողնով Սթաֆօրտշայր եկան, ուր գաղանօրէն իրենց արհեստին հետ կալարապէին : Ետոյ, Լլնտոնի մօտ Չէլսի քաղաքը գացին, ուր սկսան զարդի վերաբերեալ խեցեղէն անօթներ շինել : Եյս թուականին, Լնգղիոյ մէջ յախճապակիի և ոչ մէկ գործարան մը կար. ամէն պէտք եղած անօթներն օտար քաղաքներէ կրերէին . իսկ խեցեղէններն ալ Չինաստանէն ծախուռ կառնէին . պէտք չէ ըսել թէ ի՞նչ մեծ դիներով : Գլի Սթաֆօրտի գործարանաց մէջ շինուածները խիստ ստորին էին, զորոնք կանայք և տղաք ուսերնուն վրայ առած ամէն կողմ կճանապարհօրդէին ծախելու :

Բայց Նօղեա Սէկվուտ, բոլոր ասոնք փոխեց . իր աշխատութեամբը, ճարպիկութեամբն ու բոլոր կեանքն այս արհեստին նուիրելով, ոչ միայն Լնգղիոյ փառք եղաւ, այլ աղբիւր Լնգղիական հարստութեան :

Սէկվուտ այնպիսի աշխատասէր մ'էր, որոյ նման հազիւ ժամանակ ժամանակ կտեսնուի ընդհանուր Լըգաց մէջ : Սէկվուտ իր հաստատամտութեամբը օրինակ եղաւ գործաւորաց դասին, որոյ աղբեցութիւնը խիստ մեծ է ազգի մը յառաջադիմութեան :

Սէկվուտ աղքատ ընտանիքի մը 13դ. դաւակն էր . մեծ հայրն ու մօրեղբօրորդին, երկուքն ալ հողէ աման շինող էին, ինչպէս նաև իր հայրն, որ մեռաւ երբ Սէկվուտ տղայ էր : 11 տարու եղած ատեն մեծ եղբօրը գործարանին մէջ աշխատիլ սկսաւ . հոն կարելի է պիտի անցնէր բոլոր կեանքն, իբրեւ հողէ անօթ շինող գործաւոր, եթէ ծաղիկ հիւանդութենէ չըռնուէր . հիւանդութիւն հիւանդութեան վրայ հասնելով, այն աստիճան ծանր վիճակի մէջ ինկաւ, որ անոր կեանքն ազատելու համար, աջ ոտքը կտրել հարկ եղաւ : Եյս հիւանդութեան ատեն գիշեր ու ցորեկ կխորհէր թէ առանց ոտքի ի՞նչ պէս աշխատելու է որ կարող ըլլայ ապրուստը ճարել : Եռօրըութիւնը գտնելուն պէս, սկսաւ նստուկ տեղն աշխատիլ ու շինել հողէ զանազան անօթներ, դանակի կօթ և ընտանեկան ուրիշ գործածելիքներ : Հետզհետէ շատ մը գործաւորներու հետ ընկերացաւ, բայց մեծ յաջողութիւն չգտնելուն, 1759 ին, Պիւսթէմի մէջ քաջուելով իր հաշւոյն համար մինակ աշխատիլ որոշեց : Հոն շինեց դանակի կօթեր, պնակներ, և այլն . պարապոյ ժամերն ալ քիմիական նախակըութութիւնները սովորելու կալարապէր, գոյնի, հարթութեան և կարծրութեան կողմանէ շինածներն աւելի գեղեցիկ և զարդարուն ընելու նպատակաւ :

(Օր ըստ օրէ ըրած փորձերուն մէջ նշմարեց թէ , գործածած բազմատեսակ աւազներէն սե տեսակը կրակին մէջ դնելով կճերմկնար . ասոր վրայ սկսաւ կարմիր հողէն շինած անօթներուն մէջ նոյն աւազէն ալ խառնել , զոր եփելով ճերմակցնելէն ետքը , վրան ալ փէ աւելցնելով ամէնէն գեղեցիկ անօթներ եղան , և անուանուեցաւ **Լնդ-դիական** յախճապակի :

Լսո յաջողութեան վրայ **Վ Էկվուտ** իր գործն ընդարձակեց . մէկ քանի գործարաններ վարձելով ու բազմաթիւ գործաւորներ առնելով , սկսաւ նախ ճերմակ յախճապակի շինել , յետոյ կաթով սրճի գոյնով , որ մեծ համբաւ ունեցան : **Լսոր** վրայ բնաւ չգաղթեցաւ աշխատելու որ օր ըստ օրէ իր գիւտը կատարելագործէ : Հետզհետէ հարստանալով , անլնդհատ աշխատութեանը հետ ստակ ալ չննայեց զանազան փորձերու համար : **Վիտնականաց** , արուեստաւորաց և պատմագրաց հետ հաղորդակցութիւնն աւելցուց , ասոնց ամէնէն ալ իր գործին վերաբերեալ տեղեկութիւն ստանալու : **Լնդդից** կառավարութեան բարձրաստիճան պաշտօնէից օգնութիւնը խնդրեց , և գտաւ առանց դժուարութեան . զի յառաջագիմութեան բարեկամք , շուտով հասկցան **Վ Էկվուտի** վարքն ու ընթացքը :

Շառլօթ **Թագուհւոյն** , սեղանի կատարեալ սպաս մը շինեց , որ առաջին անգամ եղաւ , **Լնդդիական** ապրանք ըլլալով , ուսկից ի վեր մինչև այսօր անունը մնացած է , (**Ռաքուհույն** յախճապակին (**Queen's ware**) : **Լսոր** վրայ արքունի պալատի անօթավաճառի արքունական հրովարտակն ընդունեցաւ , զոր աղնուականութեան Պարոնի տիտղոս ունենալէն աւելի նախապատիւ կհամարէր : **Օյնքը** ճանչցող աղնուականաց շատերը ունեցած Չինական անօթներն անոր կը յանձնէին որ նմանը չինէ , և կատարելապէս կ'յաջողէր : **Սըր Ուիլիամ** **Համիլթըն** , Հէրքիւլանոսի* աւերակաց տակ գտնուած Թանկագին օրինակներն ալ տուաւ : **Սօլթլանտի Ղարսուհին** , որ Պառպէսինի անուն հռչակաւոր անօթին տէրն էր , (զոր ծախու առած էր 45,000 Փրանքի , այսինքն 225,000 զրուշի) , երբ իմացաւ որ **Վ Էկվուտ** շատ ջանացեր էր զանի ձեռք ձգել , ցրի յանձնեց անոր որ օրինակէ : **Վ Էկվուտ** 50 հատ նմանը շինելով 62,500 Փրանքի ծախեց . որ վառնած ծախուցը չէր պատասխաներ ալ նէ , հոգ չըրաւ , որովհետեւ իր միակ նպատակն էր ապացուցանել թէ , ինչ որ ալ շինեն օտար աղդերն , **Լնդդիացին** ալ կրնայ շինել նոյնն , իրրեւ ծախ , փէ և նոյն ուրիշը , կարգաւորինն ու կարգաւորինն :

Վ Էկվուտ ընկերացաւ քիմիագիտաց , հնագիտաց և արուեստագիտաց հետ : **Ղառա** նաեւ **Ռալաման** քանդակագործն , որ դեռ տղայ

առեան , զանազան գեղեցիկ պատկերներ շինել տուաւ ժողովրդեան մէջ գեղեցկութեան ճաշակը տարածելու : Այսպէս յարատե աշխատութեամբ և անհամար փորձերով կարող եղաւ արհեստը կատարելագործելու . և նորէն հնարել այն արհեստն , որ Նիւնէն ի վեր կորուսեալ էր : Միշտ հաւատարիմ մնալով իր աշխատութեան մէջ ամէնէն բարձր սկզբանց , կոստովանէր թէ , “ Գիտնալի գէշ չի նիւն , բնաւ չի նիւն առի ի նախապարիս կհամարէ ” :

Սէկվուտ Եւրոպական բոլոր աղքատ ծանօթ եղաւ . ինչպէս Ղերմանացի Նիւթըն հեղինակը , զանի կէօթին հետ կրաղգատէ : “ Ինչ որ կէօթը կապացուցանէ իր գրութիւններովը , նոյն է Նիւթընի , այսինքն Սէկվուտ իր ձեռագործերովն , որք են պարզ , ընտիր և տեղական : Ինչ որ ըրաւ կէօթը Ղերմանական գրականութեան մէջ , նոյն ըրաւ Սէկվուտ Նիւթընի վաճառականութեան ” :

Սէկվուտ ոչ միայն այս մեծ գիւտովն հռչակաւոր եղաւ , այլ նաեւ գիտութեամբը : Մինչև այսօր հրապարակուած հնարած գործիքը կգործածուի Նիւթընի մէջ : Սէկվուտի բոլոր մտածմունքը հասարակաց երջանկութիւնն ու բարեգլեցութիւնն ապահովցնել էր . շատ տարիներ Պոէնտէյ ճարտարապետին հետ աշխատելով կարող եղաւ Խոէնթ և Սերսի իրար կցող նիւթըն շինել , ուսկից ի վեր Նիւթընի արեւելեան և արեւմտեան եղբրքներն ուղղակի կնաւարկուի . իր բնական քաղբին փողոցները կարգին դրաւ . վերջապէս օր ըստ օրէ յառաջանալով այնքան մեծ անուն ստացաւ , որ Պրոսպէմի և յետոյ Լէթուիոյ մէջ ունեցած գործարանները միայն պատելու համար Եւրոպիոյ ամէն քաղաքներէն կերթային :

Սէկվուտ , այս արհեստին մէջ ըրած սքանչելի գիւտովն , Նիւթընի վաճառականութիւնն ընդարձակեց , շատ գործաւորներու գործ հանեց . զի միայն իր գործարանաց մէջ 20,000 գործաւոր կը աշխատէին , առանց հաշուելու իր գործին համար անուղղակի կերպիւ անհամար աշխատողները :

Սէկվուտ այսպիսի հարստութեան մ'աղբիւր ըլլալով , գեռ գոհ չըլլալով կրտէր միշտ թէ , ինչ աստիճանի մէջ ալ հասած ըլլայ իր գիւտը , գեռ աղայ հասակին մէջ է , ու մեծ կատարելագործութեանց կկարօտի : Իսկայ այս կատարելագործութիւններն ալ պիտի ըլլան , քանի որ Նիւթըն իւրաքանչիւրէն էր հարստութեան և բազմապատկառութեան աղբիւր եղող արհեստին ու արհեստարարին . (երանի այսպիսի քաղաքացւոց , և հազար երանի) : Երգարեւ Սէկվուտի մտածածը ճիշտ էր . զի գիտենք այսօր , թէ 1852 թուականին Նիւթընի օտար աղքատ ծախած անօթներու գումարը 80,000,000 Ֆրանքի կամ 720,000 քսակի հասած է . այս

գումարին մէջ չըլլալով Մեդրիոյ մէջ գործածուած անօթներուն դիմն ,
 Ընթերցողք կրնան մեզ հետ հետեցնել , և իրաւամբ ալ , թէ ,
 այսչափ միլիօնի անօթ ծախուիլն , ոչ միայն մեծ վաճառականութեան
 նշան է , այլ և ապացոյց այս ճիւղին մէջ աշխատող գործաւորաց
 բարեօրէնեցութեանը :

Վ) Էկվուտ , որ նախ Սթաֆօրտշայի մէջ աշխատիլ սկսաւ , նոյն
 քաղքին բնակչաց համար կըսէ թէ , Կէ փայտէի էին . ինչպէս որ 1760ին ,
 երբ Ղոն Ուէզլի Վարդընն առաջին անգամ հոն այցելութեան
 գնաց , բնակիչք զինքը ծաղրեցին , քարոտեցին ու տիղմ նետեցին
 երեսը : Բայց 20 տարի ետքն , որ ատեն Վ) Էկվուտի գործարանները
 գիշեր ու ցօրեկ կաշխատէին , Ուէզլի երկրորդ անգամ ալ գնաց :
 Ըստին և երկրորդ ճամբորդութիւններն իրարու հետ բաղդատելով ,
 վերջինին համար կըսէ թէ « Կրկին անգամ Պիւսսէմ երթալուս , մեծ
 փոփոխութիւններ տեսայ . ոչ միայն տուններու , գիւղերու թիւն ա-
 ւելցած , փողոցները մաքուր և կանոնաւոր դտայ , այլ բնակչաց թիւն
 աւելցած և մանաւանդ բնաւորութիւնին բոլորովն փոխուած » :

Ո՛՛՛ է պատճառ այսքան բնակչաց թէ բարոյապէս և թէ ֆիզի-
 քապէս յառաջադիմութեան , եթէ ոչ Վ) Էկվուտ . ուստի Վ) Էկվուտ
 ոչ միայն անմահ յիշատակաց արժանի եղած է իր մեծ գիւտողն , և
 աղբիւր Մեդրիական հարստութեան , այլ մանաւանդ մինն ի բարերա-
 լաց մարդկային սեռին :

Հոս կ'ընթանայ ազգաց հարստութեան , յառաջադիմութեան ու
 լուսաւորութեան աղբիւր եղող , երեք երևելի արանց , Բալիսիի ,
 Պէօթկըրի և Վ) Էկվուտի , կենաց համառօտ նկարագիրներն : Մենք
 այս հաղուադիւտ օրինակները հրատարակելով , չէ թէ միայն մեր Ըն-
 թերցողներն զօգնեն և կուզենք , այլ համոզել , թէ , աղքատութիւնն
 արգելք չէ յառաջադիմութեան . թէ , գործելու համար կոճի և հաս-
 տատամտութիւն պէտք են . — թէ մարդս , ինչ ազգէ և վիճակէ ըլ-
 լայ , Վաղղիացի , Մեդրիացի , Վերմանացի , Բերիկացի կամ Հայ .
 հարուստ կամ աղքատ , մի և նոյն կալմուածքն , ուղեղն , իմացակա-
 նութիւն և զգացմունք ունենալով , ամէնքն ալ մի և նոյն գործը կըր-
 նան ընել . տարբերութիւնը , չէ թէ Վաղղիացի , Մեդրիացի կամ
 Հայ ըլլալուն մէջ է , այլ դաստիարակութեան , կամաց և հաստա-
 տամտութեան :

Ս) Եր մէջէն ո՛՛լ կրնար ըսել , մէկ քանի ամիս առաջ , թէ ազգի
 մը չտեսած գործն , անհատ մը , և այն ալ աղքատ անհատ մը պիտի
 կրնայ տեսնել , և ի՞նչ մեծ տարբերութեամբ . ըսել կուզենք , « Կ-
 րայն Կիւտիւնի Գաղափարաբանն » . որոյ այս եղանակ մատակարար-

ուիլն որքան որ պատիւ եղաւ աշխոյժ Թանոսեանի, այնքան ալ մեծ անպատուութիւն Ազգին և Ազգային Սարչութեան: Այս կապացուցանէ թէ ազգի մը չըրածն, անհատ մը կընէ, բաւական է որ կոծի, ջանի և ճիշդ ունենայ:

Աւրախ եմ որ այսպիսի նոր օրինակ մ'ալ մեր Ազգին մէջ այս մօտ օրերս ունեցանք. — այս ազդու օրինակ մ'ըլլալով, կ'բաջալերուինք կրկնելու մեր այն խօսքերը, զոր ըրած ենք, Կիլիկիայիս առաջին թուոյն մէջ*:

Բսել կուղենք թէ մենք ալ, օրչափ ալ աղքատ, սակայն եթէ ուղենք, մէկ օրուան մէջ Ազգին բոլոր պարտքը կրնանք վճարել, ամէն մէկերնիս ԿՊական փարայ վճարելով. պարտքերնիս վճարելէն ետքը, մէկ երկու գիշերօթիկ դպրոցներ ալ կ'ունենանք, մէկ հատիկ հիւանդանոցնիս ալ ըստ օրինի մատակարարելով

Հարանային

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԵՏԵՒՈՂԱՑ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ

Պարեհոմեանը գիտոյն դէպի առաջը մէկ քանի մօլ կ'գործէ, եթէ Երեւն կողմէ Բաւարոյն կնոսէ (սաղ) ալ ըլլայ: Ձեռք չի գտնի Գիտնով, և կարող պիտի ըլլայ զանի Բաւարոյն. Բայց եթէ յետէր Գիտնով, նոյն ինքն ճշմարիտն անգամ անկարող զանի կրնի յետ չի գտնի:

Առաջ Լատինական:

(Յորտալ գնա, հասարակը եղ պիտի գործէ:

Կ'ըլլամպեմ:

Ամէնէն պարզ միջոցներով և ամէնէն պարզ յատկութեանց կրթութեամբն է որ, աշխարհիս մէջ ամէնէն մեծ հրաշագործութիւնները կկատարուին: Մարդուս կեանքն, իր պիտոյքներովը, պարտաւորութիւններովն, և առօրեայ հոգերովն, ամենուն առիթ կուտայ, ամէնէն սուղ նստած փորձառութեան տէրն ըլլալու, և որեւէ արհեստի պարագիծը աշխատասէր դործաւորը, պարագած արհեստին մէջ, ընելիք մեծ փոփոխութիւններ և յառաջադիմութիւններ կգտնէ:

Ազգաց յառաջադիմութեան, և օր ըստ օրեւեակ երջանկանալուն աղբիւրներն են յարատեւ աշխատութիւնն և հաստատամտութիւնն. և այս յատկութեանց տէր եղողներն են ամէնէն մեծ և կարեւոր դիւտեր ընողները:

*Տես թիւ 1. երես 10 և հետեւեալները:

Մարդուս ամէնէն պարզ համարուած յատկութիւններն , ինչպէս ուշադրութիւնը , հաստատամտութիւնը ու փոյթն , ամէնէն կարեւորներն են , որ և է մեծագործութիւն մ'ընելու : Եւ ամէնէն մեծ տաղանդն , առանց այս յատկութեանց անպտուղ կ'մնայ . մանաւանդ որ ամէնէն հռչակաւոր անձինք ոչ միայն տաղանդի չեն հաւատար , այլ և չեն ընդունիր այս գերբնական կարողութիւնը : Ինչպէս անոնցմէ շատերն այսպէս կ'մեկնեն տաղանդը , թէ Բարդասաբիճան « շաղարանի » ծ'է : Ուրիշ փիլիսոփայ մ'ալ ըսած է թէ պաղանդն է յարաբերութեան որդիւնը : Շոն Պոսթըրը կըսէ թէ , պաղանդն ունենալու համար , կամ ունենալու է : Ա' երջպէս Պիլֆոն ըսած է թէ , պաղանդը համբերութեան բնէն է :

Վեյտոն , իրաւ է որ խիստ խելացի էր , սակայն օր մը , երբ հարցուցին իրեն թէ , ի՞նչպէս այնքան սքանչելի և մեծ գիւտերն ըրաւ . « Ենոնց վրայ միշտ մտածելով » պատասխանեց , խոնարհաբար : Ինչպէս աշխատելուն վրայ ալ այսպէս կնկարագրէ Վեյտոն . « Ինչաւ վայրկեան մը մտքէս չեմ հաներ փնտռած նիւթս , և կսպասեմ որ ունեցած նշոյններս հետզհետէ աճելով , մեծ լոյս մ'ըլլան » : Երգարեւ , Վեյտոն , միայն յարատեւ աշխատութեամբն ու հաստատամտութեամբն այսպիսի մեծ և իրաւացի համբաւն ստացաւ : Իր միակ զբօսանքն էր աշխատութեանց փոփոխութիւնն , այսինքն՝ ամէն ժամերու մէջ , տարբեր նիւթերու վրայ աշխատիլ : « Եթէ մարդկութեան փոքր ինչ ծառայել կարող եղայ » , ըսաւ օր մը Տոքթօր Պրնթլէյ , բարեկամին , « հաստատամտութեանս ու համբերութեանս կպարտաւորիմ » :

Ուրիշ մեծ փիլիսոփայ մ'ալ , հռչակաւոր Քերքէր , այսպէս կըսէր գիտութեանց մէջ ըրած յառաջագիմութեան վրայ խօսելու առտեն , « Որ և է նիւթ մ'ընտրելով , ամէն փոյթով , ամէն վայրկեան միայն նոյն նիւթին վրայ կ'մտածէի ու կ'աշխատի » :

Միայն յարատեւ աշխատութեամբ և հաստատամտութեամբ այսպէս մեծ գործեր և գիւտեր ծնած ըլլալնուն համար է որ , ասոնցմէ շատերը , պաղանդն ըսուածը չընդունելով , ըսած են թէ , եթէ կայ այնպիսի գերբնական զօրութիւն մը , խիստ քիչ ըլլալու է :

Այլ թէ և կըսէր թէ , մարդոց իմացական կարողութեանց մէջ բնուէ տարբերութիւն չկայ , տմէն մարդ ալ , տաղանդաւոր կրնայ ըլլալ : Իսկ Պէքքառիա աւելի հեռուն կերթար , ըսելով թէ , ամէն մարդ բանաստեղծ և ճարտասան կրնայ ըլլալ : Ինչպէս և Ռէյնօլտ կ'անդէր թէ , ուզողը պատկերհան կամ քանդակագործ կրնայ ըլլալ :

որոյ համար, երբ Քանօվա մեռաւ, հարցուց վերոյիշեալ Անդղի-
ացին ասոր եղբօրը թէ, ունի՞ դիտաւորութիւն եղբօր գործերը շա-
րունակելու : Իջք, Հէլվէտիոս և Տիտեոս Նոյնպէս կմտածէին թէ ա-
մէն մարդ տաղանդաւոր կրնայ ըլլալ . թէ ինչ որ մէկը կրնէ, միւս
մ'ալ կարող է Նոյնն ընել, թէ որ մի և Նոյն պարագաներու մէջ,
մի և Նոյն փոյթով և մի և Նոյն աշխատութեամբ պարապի : Սակայն,
աշխատութեան, մեծ զօրութիւն մ'ըլլալն ընդունելով, միանգամայն
չուրանալով ալ թէ ամէնէն մեծ տաղանդաւորներն ամէնէն աւելի աշ-
խատողներն եղած են . բայց այսու ամենայնիւ չուրացուիր ալ թէ,
աշխատութեամբ հանդերձ անմեկնելի ճրագ մ'ալ ունենալու է, Շա-
քըսթիր, Վելտոն, Պիթօլըն կամ Միքայէլ-Անձէյօ մը ծնանելու :

Երեւելի արանց վարուց պատմութիւնն աչքէ անցնելով կրնանք
համոզուիլ թէ, հնարողաց, արուեստաւորաց, փիլիսոփայից, մէկ
խօսքով, ամէն տեսակ մեծ գիւտեր ընողներու մէջ, ամէնէն աւելի
հռչակաւոր եղողներն են, ամէնէն աւելի աշխատողներն : Ասոնք ա-
մէն բան ոսկիի վերածեցին, մինչև ժամանակը : Տիքայէլ կըսէր թէ,
յաջողութեան բանալին, ձեռք զարնուած գործին աղէկ տէրն ըլլալն
է . որոյ համար, կաւելցնէր, յարատե աշխատութիւն և հաստատ-
մտութիւն պէտք է : Ասոր համար է որ, ազգաց յառաջադիմութեան
օգտակար եղողներն, ոչ թէ ամէնէն աւելի տաղանդաւորներն եղած
են, այլ ամէնէն աւելի աշխատողներն, համբերութեամբ և հաստա-
տամտութեամբ միշտ մի և Նոյն գործին վրայ աշխատողներն : “Եղուկ,
կըսէր, աղքատ և որբեւարի կին մը, թեթեամիտ զաւկին համար,
որ հաստատմտութեան ձիրքը չուներ” : Արդարեւ, դիւրաշարժ և
փոփոխամիտ մարդիկ, որ ոչ մէկ ճիւղի մը վրայ շարունակ կ'մնան,
ոչ մէկ արհեստի մ'ալ տէր կրնան ըլլալ, և իրենց խելացիութեամբն
ու աշխուժութիւնովն աւելի ստորին իմացականութեան տէր, բայց
յարատե աշխատողներէն աւելի ետ կ'մնան : Իտալական առածը ճշմա-
րիտ է որ կըսէ, Բէ ո՞վ որ կամայ կերնայ, շար կերնայ և հեռուն կերնայ* .
ուստի ամէնէն կարեւոր յատկութիւնն է յարատե աշխատելու սովոր-
իլը, մնացորդը կ'գիւրանայ և ինքնիրէն կուգայ : Օ՛ի պէտք է կըրկ-
նել թէ, ամենածանր աշխատութիւնը սովորութեամբ կ'դիւրանայ .
ամէն արհեստ, և գիտութեան ամէն ճիւղերն առանց աշխատութեան
չսովորուիր . և ի՞նչ դժուարութիւններ աշխատութեամբ չեն ոչնչանար,
ինչպէս որ իրօք ալ ոչնչացած են : Սըր Ռօպէրթ Բիլ, որ Անդղիոյ

* Chi va piano , va lungo , e va lontano :

ծերակոյտին մէջ անունն անմոռաց թողուց , ի բնէ ոչ հանձար ունէր և ոչ տաղանդ , միայն աշխատութեամբ այն աստիճանին հասաւ : Տղայութենէ սկսեալ , ստիպեալ էր իր հօրը հրամանին համաձայն , սեղանի ատեն , և բաղնիքեան առջև , ոտքի վրայ , առանց առաջուց պատրաստութեան , խօսել սովորիլ : Հայրն ամէն Աիւրակէ , զանի Ակեղեցի խաւրելով , լսած քարոզներէն ինչ որ միտքը կմնար , կըրկնել կուտար : Այսինչ չյաջողեցաւ և մեծ դժուարութիւն քաշեց , ինչպէս ամէն դժ իրաւունքը կուտայ . բայց յարստութեամբ և սովորութեամբ , այնպիսի յիշողութեան տէր եղաւ , որ երթալով լսած բոլոր քարոզը բառ առ բառ կրկնել կարողացաւ . և շատ տարի ետքն , Անգղիոյ ծերակոյտի անդամ կոչուելով , ըրած ատենախօսութիւններովը բոլոր ծերակոյտը կզարմացնէր , որք (ծերակոյտի անդամները) այնպիսի յատկութեան դաղտնիքը չգիտնալովն , կարգէ դուրս տալանդ մ'է այս , կըսէին . նա որ այս սովորութիւնը վաստկած էր , հօրն առաջնորդութեամբ , բնական թաղին Տրէյթըն Ակեղեցւոյն մէջ լսած քարոզները կրկնել տալու անթիւ :

Ամէն մարդ որ և է նուագարան մը չալելը տեսնելու այնքան սովորած է , որ բոլորովին պարզ և դիւրին բան մը կերևայ . բայց ո՛վ չգիտէ թէ ինչ մեծ համբերութեամբ և որչափ աշխատութեամբ կը սովորուի : Արք երիտասարդ մը հարցուց օր մը թէ , որչափ ժամանակէն կրնայ +էմս+ սովորիլ , Ղիարտինի պատասխանեց , “ 20 րոպէ , օրը 12 Ժամ աշխատելով : Սովորութիւնն ու երաժշտութիւնն դայլերն անգամ պարել կուտայ . արդարեւ այս միայն սոյն կենդանեաց համար ճշմարտ չէ : Ո՞ր դերասանուհին , առաջին օրը տեսարանի կրնայ ելլել . որչափ տարիներ կրթութիւն ընելու է : Արք թալիսնի , երեկոյեան ներկայացման համար կպատրաստուէր , հօրմէն երկու ժամ ընդունած դասն այնքան ծանր և հոգնեցնող էր , որ վերջապէս խեղճ օրիորդը մարած ինկաւ : Տես թէ որչափ աշխատութեանց պտուղ էին , օրիորդին ապագային մէջ ընդունած ջերմ ծախահարութիւններն : Այս կապացուցանէ թէ , որ և է մէկն , որ արհեստէ ալ ըլլայ , եթէ վերոյիշեալներուն չափ աշխատի , կբաւէ յաջողութիւն և յառաջադիմութիւն գտնելու :

Ղմարտ յառաջադիմութիւնը քայլ առ քայլ և ժամանակաւ կըլլայ . ամէն մեծագործութիւններ յանկարծակի և մէկ օրուան մէջ չեն ըլլար : Յառաջադիմութիւն ընելու մէջ , քալելու նման դո՛հ ըլլալու է , այսինքն քայլ առ քայլ : “ Սպասէ՛ք քիչ , ըսած է , Սէթըրը , յաջողութեան ամենամեծ գաղտնիքն է : Արդարեւ սերմանելու է , օր մ'ալ հնձելու համար : Աւ շատ անգամ , շատ ատեն սպասելու է ,

և սպասելով գոհանալ, յուսով և համբերութեամբ ապրելով, Մէնէն փափաքելի պտուղը, շատ ուշ հասունցածն է։ Ճշմարիտ է Արևելեան մեր առածը թէ, սապա բայ Գորոտ հելլա օլո-ր, իսկ Եսթրաղը իսկալ :

Հաստատամտութեամբ և յարատևութեամբ աշխատողին յապկութիւններն ըլլալու են, միշտ մի և նոյն կէտին վրայ ուշադրութիւն տալով, բնաւ չտոգոհիլ և չվհատիլ այն առթիւ դէմն ելած դժուարութեանց։ Մէն տեսակ արհեստից մէջ, մեծ անուն ունեցողներն, ամէնէն մանր և ոչինչ համարուած տեղեկութիւնները զանց ընդիները չեն, ընդհակառակն, անոնք են, որ ամէնէն փոքրիկին մեծ ուշադրութիւն կընեն։ Օր մը Միքայէլ-Մեմէլօ, երբ, իր գործարանն յաճախ եկող մէկուն, վերջին անգամէն ի վեր ըրածները կպատմէր թէ “այսինչ մասը նորէն աչքէ անցուցի, այն ինչը հարդեցի, ա.ս գիծը մեղմացուցի, այն ինչ մասին աւելի գոյն, շրթունքին աւելի դաբոցողութիւն, ոտքին աւելի ուժ տուի”։ “Բայց բոլոր այդ ըրածներդ փոքրիկ բաներ են”, պատասխանեց այցելուն։ “Իրաւունք ունիս պատասխանեց քանդակագործը. բայց յիշէ թէ ոչինչ համարածներդ են գործին կատարելութիւն տուողն, և նոյն ինքն կատարելագործութիւնն ալ փոքրիկ բաներէն կախումն ունի”։ “Այոյպէս կպատմուի թէ, “Արթուր Բուսէն անուն հռչակաւոր պատկերհանին բերնին սովորական խօսքն էր, “Ինչ որ արժանի է ընել, պէտք է կատարելուն ընել։ Այլ երբ, օր մը, ծերութեան ատեն, Ալինօլ տը Մաուլիլ բարեկամն իրեն կըհարցնէր թէ, ինչպէս այսպիսի մեծ համբաւ ստացաւ, և Խալիլօյ բոլոր պատկերհաններուն ամէնէն հռչակաւորն եղաւ. “ա՛հն բարձիս Գէլ, բա՛ն մը ինչպէս լի, պատասխանեց։

Իրաւ է որ շատ գիւտեր բախտին կուտան, բայց եթէ այն ամէն գիւտոց պատմութիւնն աղէկ փնտռուի, պիտի համոզուին թէ, և ոչ մէկը բախտին գործն է. արդարեւ, այն կարծեցեալ բախտերն ուշադիր ուղղել մը բարեպատեհ դիպուածներն են։ “Անվտոնին” ծառէն խնձորին իյնալուն վրայ, քարշողական զօրութեան սքանչելի գիւտն ընելը, շատերը բախտին կուտան, որ բոլորովին սխալ է։ Օ՛հ “Անվտոն”, խնձորին իյնալէն շատ տարիներ առաջ, սոյն զօրութիւնը գրանել կաշխատէր, և խնձորին իյնալն իրեն գիշեր ու ցորեկ մտածութեան նիւթին վրայ մեծ լոյս տուաւ, այնպիսի յոյս մը, զոր տեսնելու համար, “Անվտոնի” նման մտածող ըլլալու էր. ուստի խնձորին իյնալը պարագայ մ'եղաւ և ոչ թէ պատճառ, այն մեծ գիւտն ընելու։ Մէնէն առաջ արդեօք քանի քանի հեղ խնձոր ինկած էր ծառերէն, և ո՞ր ըրաւ անանկ գիւտ մը։ “Այնպէս եղան նաև օճառի պղպաղակ-

ներն, որոնցմով Տղթօր Եունկ լուսոյ բեկբեկմանց մեկնութիւնը գտաւ : Երդարեւ ո՛վ տեսած չէ և չտեսնար ամէն օր, օճառի գոյն-ղգոյն պղպջակները, զորս ինչպէս այն ատեն, նոյնպէս մինչև այսօր խաղալիկի պէս կնկատուին . բայց Եունկ, իր ուշադրութիւնն այն մասին տուած ըլլալով, դիտեց զանոնք ոչ թէ զբօսնելու աջօր, այլ գիտութեան մէկ գաղտնիքը գտնելու, որով կարող եղաւ լուսոյ բեկբեկմանց գիւտն ընել :

Եյս երկու օրինակներով ամէն ոք կրնայ համոզուիլ թէ, ամէնէն ոչ ինչ բաները, մեծ գիւտոց գաղտնիքները կը պարունակեն, միայն դիտելու եղանակը գիտնալու է : Ուստի պէտք չէ ըսել, ըստ սովորութեան թէ, մեծ գիւտեր ընելու համար մեծ մարդ ծնելու է : Խնձորին իյնալովն, ու օճառի պղպջակներովն այն երկու մեծ գիւտերն ընելու համար, ոչ 'Եւստոն և ոչ Եունկ ըլլալու կամ ծնաւելու է . այլ 'Եւստոնի և Եունկի նման մտածելու է, և ինչո՞ւ համար ոչ, քանի որ ամէն մարդ, Եսիացի, Եփրիկեցի, Եւրոպացի կամ Եմբրիկացի, մի և նոյն մարդը, 'Եւստոնի և Եունկի ուղեղն ունին Ս'արդիկ իրարմէ չեն տարբերի, բայց կտարբերին աշխատութեան եղանակին մէջ, ինչպէս կըսէ Ռուսական առած մը թէ, 'Եան մարդիկ, որք անտառին մէջէն անցնելով, վառելու միայտի մը կտոր չեն տեսներ" : 'Եմաստունը գլխին վըայ ալ աչք ունի", ըսած է Սողոմոն, "սակայն յիմարը միշտ խաւարին մէջ կ'ըպէ" : 'Պարոն", ըսաւ օր մը, Շ'օնօրն, Խալիայէն դարձող ծոյլ անպիտանի մը, 'Կան մարդիկ որ Լոնտոնէն Համսթէտ ըրած ճամբորդութեան մէջ, բոլոր Եւրոպա ճամբորդողներէն աւելի առիթ կ'ունենան բան սովորելու" : Երդարեւ միտքն է որ աչքէն աւելի կտեսնէ, ինչպէս կըսէ Եղիշէն ալ, թէ, 'Ես է կոյր աչք + ան կոյր ճոյր" :

Ենչոք, անուշադիր անձ մը, բան մը չտեսած տեղէն՝ շատ մեծ բաներ կ'գտնէ ուշադիր մը, ամէն տեսածները կրկին և կրկին կ'դիտէ, մէկզմէկու հետ կ'ըզգատէ, և վերջապէս ամենուն դադանեաց կը խելամաի : Եատեր և խիստ շատեր, Գալիլէոսէն առաջ, որ և է կախուած նիւթոյ մը ճօճիլը տեսած էին, բայց Գալիլէոս միայն գտաւ անոր շարժման պատճառը ու գտաւ անոր մեծ հետեւութիւնը : Բիզայի, Եկեղեցիի մը մէջ, գլխին վըայ կախուած կանթեղի մը երեւոյթը տեսնելուն, որ ատեն Գալիլէոս դեռ 18 տարեկան էր, բոլոր ուշադրութեամբ մտածելով, Համանակը չափելու գործիք գտաւ . բայց երբ, և ինչպէ՞ս . ա՛բողջ 50 րոպէ աշխատելէ ետքը ճօճանակին գիւտն ըրաւ . գիւտ մը, որով միայն կարելի եղաւ աստղաբաշխական անհամար գիւտերն ընել : 'Եոյնպէս իմանալով որ ակնոցապաճառ Հո-

լանտացի Շիբեռէյ անուն անձ մը , Սօնիս տը Վասօ Ղուքսին այնպիսի գործիք մը նուէր ըրած էր , որով հեռուն գտնուած առարկաները կ'սօտենային , Վալիէոս ասոր վրայ սխեց նոյն գործիքին այնպիսի յատկութեան պատճառը փնտռելու , որով յաջողեցաւ հեռագրի տակը հնարել . գործիք մը , որով միայն կարելի եղաւ աստղաբաշխական շատ մեծ գիւտեր ընել :

Ուստի ո՞վ կրնայ համարձակիլ ըսելու թէ , որ և է մէկն , որչափ որ ի բնէ խելացի , հանճարաւոր և տաղանդաւոր ալ ըլլար , թէոր տեսածին ու լսածին ուշադրութիւն չընէր , կարող էր հնարել :

Պառօն , կ'ստորջ շինելու վրայ զբաղելու ատեն , զի այն միջոցին , թուեալի վրայ , (ուր որ ինքն ալ կ'ընակէր) կամուրջ մը շինուիլ չ'ընուած էր , աշնան մէջ առաւօտ մը , իւր պարտեզին մէջ պատելու ատեն , ճամբուն վրայ փոշիով ծածկուած սարդի ոստայն մը տեսաւ . ասոր վրայ ուշադրութեամբ խորհելով մտքին մէջ գաղափար մը կ'ընի թէ նոյնպէս ալ թելէ կամուրջ կրնայ շինուիլ . արդարեւ , այս դիտողութեան վրայ , կարող եղաւ , երկաթէ կամուրջ մը շինել :

Նոյնն եղաւ նաեւ Շէյմս Ուաթի , երբ որ մը , Վլէյտի* տակէն , ջուրն ինչպէս անցնելու վրայ խորհուրդ կ'հարցնէին : Ըսիկայ , որ մը , ծովու խեցգետինով նախաճաշ ընելու ատեն , սոյն ծովային կենդանոյն խեցիին վրայ մեծ ուշադրութիւն ընելով , նոյն օրինակին վրայ երկաթէ խողովակ մը շինեց , որ խիստ յարմարեցաւ առաջարկուած խնդրոյն :

Վաւերութեամբ փայտն ուսող փոքրիկ ձձին (teride navalis) առթիւ է որ Սիր Իզամպառ Պառնէլ , գետնի տակէն ճամբայ բանալու գիւտն ըրաւ . վասնզի գիտելով թէ այս անտեսանելի ձձին , իր փափուկ զէնքերովն ամենէն կարծր փայտերն ուղած գծին վրայ ճակելով , բոլոր բացած ճամբան կաւով մը կ'ծեփէ , ինքն ալ , Պառնէլ , այս օրինակին հետեւելով , կարող եղաւ , թայմիդ գետին տակի ճամբան շինել :

Շարունակելի :

* Նատալն անհաւասար գետ մ'է Ակովտիայի մէջ :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ Ն

Մեր մեծապատիւ բաժանորդներէն, Պրուսացի Պօղոս Աղայ Միլիթասեան, երկու օրինակ կիլիկիա նուիրեց Պրուսայի դպրոցին : Պօղոս Աղայ, իր այս ըրածովը կ'այսնէ թէ, կսիրէ իր հայրենեաց դպրոցը, թէ, չէ մոռցած զանի, որչափ որ ալ, այսօր Պօլէս կընակի : մանաւանդ աղէկ համոզուած է եղեր, թէ, Պրուսայի աւերակ թաղերը նորոգուելու համար, Պրուսացի հարստանալու համար, նախ պէտք է դպրոց, ուր մանկտիք դաստիարակուելով, գիտութիւն սովորելով, ապագային մէջ, գիտութեամբ աշխատելով, աւելի պիտի շահին, և հետեւաբար աւելի հարուստ պիտի ըլլան : Որովհետեւ, եթէ Պրուսայ, իր բնական ձիրքովն, հարուստ և բերրի հողմ'է, սակայն եթէ գիտութիւնն ալ միջամտէ, աւելի բերրի կ'ըլլայ :

Այս համառօտ տողերով Պրուսացի Աղգայնոց սա ևս կաւելցնենք, որ յարատեւն այսպէս, դպրոցնին օր ըստ օրէ աւելի բարեկարգելու, "Ուսումնասիրաց" անուն բարենպատակ Բնկերութիւննին միշտ պահելու, համոզուած ըլլալով որ իրենց, ինչպէս և ամեն գաւառաց մէջ գտնուող աղգայնոց համար, փրկութեան միջոց են և պիտի ըլլան Պապրոցք, Բնկերութիւնք, Գիրք և Օրագիրք :

Եւ մանակը պիտի ապացուցանէ միայն թէ, զանազան գաւառներու մէջ վայրի և բարբարոս Քրդաց երեսէն ըստ ամենայնի, թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս չարչարող աղգայնք, այս վերոյիշեալ մեծ դործիքներով, այսինքն՝ դպրոցներով, բնկերութիւններով, գիրքերով և օրագիրներով միայն պիտի կրնան ազատիլ : Որովհետեւ ասոնք են և պիտի ըլլան սովորեցնող ամենուն, թէ մարդս աշխարհ եկած է, չէ թէ սերունդէ սերունդ այսպէս չարչարուելու, այլ ապրելու, ապրելով իր պարգաւատութիւնները կապարելու, երաւոյնները ճանաչելու, և զանի յարգելու և յարգել պաշտել :

ԱՌՈՂՋԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳԵԿԱՆ

Այս անուն գիրք մը, Փարիզ եղած ատեննիս Գերմաներէն լեզուէ թարգմանած ըլլալով, այս օրերս, զայն ալ հրատարակել ուրօղեցինք : Մեր սիրելի Աղգայնոց Գիւրութիւն ըլլալու նպատակաւ որօղեցինք 36 երեսէ բաղկացեալ տետրակ առ տետրակ հրատարակել :

Ամէն տասն և հինգ օրն անդամ մի, մէկ տետրակ պիտի տանք : 36 երեսէ բաղկացեալ մէկ տետրակին գինն է 60 փարայ :

ԳՐԱԴԱՆԱԼՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կոստանդնուպոլիս. — Ամասերբիս Գործակալութեան սենեակն եւ Ղալաթիս, Տէյիւրնէն խան. բիւ 14. —
2. ԻԶՄԻՐ.
3. ՍԱՄՍՈՆ. Խալատուր Աղայ Սալմեան:
4. ՏՐԱՊԻԶՈՆ. Խ. Ա. Էմանուէլ:
5. ՊՐՈԻՍԱՅ. Սեպուհ Աղայ Անդրեանեան:
6. ԹԷՔԻՐՏԱՂ.
7. ԻԶՆԻՄԻՏ.
8. ԱՏԱՐԱԶԱՐ.
9. ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՈԼԻՍ.
10. ԿԷՅՎԷ.
11. ՊԱՂԶԷՃԻԿ Մկրտիչ Աղայ Ա. Շահաբեան:
12. ՔԵՐԱՍՕՆ.
13. ՍԵՐԱՍՏԻԱ. Կիւրեղ Աղայ Օթապոլեան:
14. ԷՐԶԻՆԿԵԱՆ. Մարգար Ն. Էնրամեան:
15. ՀԱԼԷՊ. Նիկողոս Աղայ Տ. Մարգարեան:
16. ԱՐՄՊԿՐ.
17. ԹՈՅԱԹ. Գեորգ Աղայ Խառնեան:
18. ՄՈՒՇ.
19. ԱՏԱՆԱ.
20. ԿԱՐԻՆ. Ս. Սեպուհ Մնացական Աղայ Վարժապետեան եւ Մարտիրոս Աղայ Բրուեան:
21. ՔՂԻ.
22. ՎԱՆ. Խաղար Աղայ Նատանեան:
23. ԵԳԻՊՏՈՍ.
24. ԷՆԿԻՐԻԻ.
25. ԵԱՇ.
26. ՊՈԹՈՒՇԱՆ.
27. ՌՈՄԱՆ.
28. ՓԱՐԻԶ. Մ. Ներսէս Մեղպոլեան:
29. ՄԱՆԶԷՍՈՐ. Արժանապատիւ Խորեն Վարդապետ:
30. ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ.
31. ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ.
32. ԿԱԼԿԱԹԱ.
33. ՊԱՐԱՎԻԱ.
34. ՐՄԵՐԻԿԱՅ.
35. ՎԻՆՆԱՅ.
36. ԽԱՐՔԵՐ. Արժանապատիւ Արիստակէս Վարդապետ:
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.

ԱՄՍԱԹԵՐԹԻՍ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. ԿԻԼԿԻՍ, Կերասարանի տնային տնային , և Կերասարան 48
երեւել :

2. Բաժանորդագրութիւնը տարեկան է :

3. Տարեկան գինը ԿԱՆՍՏԱՆՍ ՄԷԿ ԱՐՏԱԹ ՄԷՃԻՏ է :

4. Մէկ խառնուրդի գինն է ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԱՌԻՇ, և առաջը կրնայ ծախս-
աւելել տնային տնային , առանց բաժանորդագրութեան :

5. Դուրս իրականութեան համարան քաղաքի տնային տնային է :

6. Ամսական գինը ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԱՌԻՇ և ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԱՌԻՇ ԿԱՆ-
ՍՏԱՆ ԿԵՐԱՍԱՐԱՆ և առաջը :

Տարեկան Մ. Բ. Իմիմ-ճեան , Խմբագիր ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ
ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ . ԳԵՐԱՅԻՄ ՏԵՅԻՐՄԵՆ ԽԱՆ . ԲԻՆ 14 .

Docteur M. P. Utudjian. rédacteur du *Guilguia*

Revue Hygiénique Arménienne.

Constantinople, Galata, Deyirmen han N°. 14.

Ամսական գինը Խմբագիր , Տարեկան Մ. Բ. Իմիմ-ճեան
ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ , և տնային տնային տնային 6 ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԱՌԻՇ 12 ԵՐԱՅԻՄ
ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ :

Ինչպէս որ տնային տնային տնային , ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԱՌԻՇ
ԲԻՆ 9 ԵՐԱՅԻՄ ԿԵՐԱՍԱՐԱՆԻ ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԱՌԻՇ 2 ԵՐԱՍԱՐԱՆԻ , ԿԱՆ
ԿԱՆՍՏԱՆ , ԳԵՐԱՅԻՄ , ՏԵՅԻՐՄԵՆ ԽԱՆ ԲԻՆ 14 ԵՐԱՅԻՄ :